SOCIÁLNA PREVENCIA

01
2018

NÁRODNÉ OSVETOVÉ CENTRUM

ODBORNÝ ČASOPIS

RIZIKÁ A OHROZENIA INTERNETU A INÉ NEŽIADUCE SOCIÁLNE A SOCIÁLNOPATOLOGICKÉ JAVY

Digitalizácia, globalizácia a čo ďalej?

Nové nežiaduce javy a problémy prevencie

On-line radikalizácia Vybrané problémy z hľadiska prevencie

3 **Digitalizácia, globalizácia a čo ďalej?**
MUDr. Ludvik Nábělek, PhD.
psychiatrická klinika SZU a FNsP F. D. Roosevelta, Banská Bystrica

6 **Nové nežiaduce javy a problémy prevencie**
Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, PhD.
PhDr. Václav Bělík, PhD.
Katedra sociológie a sociálnej patológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

8 **On-line radikalizácia**
Vybrané problémy z hľadiska prevencie
Prof. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, PhD.
Fakulta sociálnych štúdií, Masarykova univerzita v Brne

9 **Prevencia samovrážd a sebapoškodzovania prostredníctvom internetu**
PhDr. Marek Madro
Fakulta psychológie, Paneurópska vysoká škola, Bratislava

11 **Nadmerné používanie internetu**
Vývinové špecifiká
PhDr. Ingrid Hupková, PhD.
manažérka kultúry pre sociálnu prevenciu, oddelenie vzdelávania, Národné osvetové centrum, Bratislava

14 **Vnímanie pocitu bezpečia obyvateľmi Slovenska**
Výsledky výskumu verejnej mienky
Doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD.
Katedra kriminológie, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

17 **Limity slovenskej právnej úpravy v ochrane dospelých**
JUDr. Róbert Dobrovodský, PhD., LL.M. (Tübingen)
Katedra občianskeho a obchodného práva, Právnická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave

20 **Krátka intervencia pri návykových chorobách**
Pre pracovníkov pomáhajúcich profesií
MUDr. Karel Nešpor, CSc.
primár, Psychiatrická nemocnica Bohnice, Praha

22 **Subkultúry mládeže**
Z pohľadu sociálnej patológie a sociálnej pedagogiky
PhDr. Mgr. Josef Smolík, PhD., MBA, LL.M.
Ústav sociálneho rozvoja, Fakulta regionálneho rozvoja a medzinárodných štúdií, Mendelova univerzita, Brno

24 **Keď v spoločnosti prevládajú mýty**
Mgr. Martina Bamburáková
poradenská pracovníčka, Pomoc rodine, o. z., Michalovce

26 **Terapeutická a sociálna pomoc zdravotne znevýhodneným klientom**
Mgr. Beáta Horváthová
riaditeľka, Psychosociálne centrum, Košice

27 **Starší ako obete násilia, zneužívania, týrania**
Ľubica Gálisová
prezidentka, Fórum pre pomoc starším – národná sieť, Prievidza

29 **Kozmo a jeho dobrodružstvá**
Preventívny program pre deti
PhDr. Marek Madro,
Mgr. Mariana Kováčová, PhD.
Centrum Slniečko, n. o.

30 **Robíme ochranu s deťmi**
Mgr. Alena Molčanová
sociálna pracovníčka, poradkyňa, koordinátorka, Návrat, o. z., Prešov

32 **Príklady dobrej praxe**
PhDr. Anna Mondoková
projektová manažérka, Zemplínske osvetové stredisko, Michalovce

33 **Počúvame vás, hovorte, prosím**
Neformálne vzdelávanie
Mgr. Lucia Macaláková
koordinátorka aktivít projektu Za jedno lano, ZIPCeM, Prievidza

■ Foto na titulnej, 2. a 36. strane: pixabay.com

Digitalizácia, globalizácia a čo ďalej?

MUDr. Ludvik Nábělek, PhD.
psychiatrická klinika SZU a FNsP F. D. Roosevelta, Banská Bystrica

Technický pokrok a jeho riziká

Keď v päťdesiatych rokoch minulého storočia sformuloval francúzsky filozof Pierre Teilhard de Chardin svoju predstavu tzv. globalizovaného myslenia (nazval ho termínom noosféra), vychádzal z predpokladu narastajúceho prepojenia ľudských myslí prostredníctvom čoraz zložitejších sociálnych sietí (!). Výsledkom mal byť najvyšší stupeň kolektívneho vedomia pri súčasnom zachovaní individuality každého jedinca. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že v súčasnosti prebiehajúca digitálna globalizácia je výrazom naplnenia jeho vízií. V skutočnosti sme však svedkami protichodných tendencií, keď na jednej strane hovoríme o multikulturálnom obohacovaní nášho sveta inými (odlišnými) spôsobmi života a na druhej strane sledujeme pokračujúcu homogenizáciu kultúry, myslenia a priorít so všetkými dôsledkami na spoločnosť i každého človeka (Nábělek, 2017).

Postoj ľudí k technickému pokroku bol vždy rozporný – tešili sa, že im uľahčuje napĺňanie životných potrieb a povinností, ale vnímali aj riziká, ktoré so sebou prináša. Už Sokrates pred 2500 rokmi vyjadril obavu, že masové používanie písma môže ohroziť duševné schopnosti ľudstva, pričom jeho formulácie až zarážajúco pripomínali dnešné varovania pred nekontrolovaným rozvojom digitálnych technológií. Tvrdil (okrem iného), že v dôsledku písania „ľudia prestanú používať vlastné argumenty, keďže budú viac dôverovať napísaným znakom, úprimné hľadanie pravdy bude nahradené zdaním pravdy, ľudia budú prijímať množstvo informácií, no ničomu sa nenaučia, a budú sa zdať vševedúcimi, hoci nebudú vedieť nič“ (podľa Greenfieldovej, 2016). V celkom nedávnej minulosti nemecký psychiater Manfred Spitzer vo svojej knihe Digitálna demencia upozornil na skutočnosť, že digitálne médiá môžu spôsobiť obmedzenie kvantity aj kvality používania mozgu a tým aj jeho výkonnosti, pričom negatívne zmeny nachádza nielen v oblasti myslenia, ale aj vôľového konania, emócií a sociálneho správania: „Nahradením duševnej práce počítačom sa v dlhodobom horizonte vytrácajú odborné znalosti, ktoré však nevyhnutne potrebujeme, aby sme mohli s internetom zmysluplne pracovať, popritom sa redukujú aj budúce možnosti samostatnej duševnej práce, využitia vlastnej pamäti a sociálnych kompetencií. Vzniká tak začarovaný kruh pozostávajúci zo straty sebakontroly, postupného telesného aj duševného úpadku, sociálneho zostupu, samoty, stresu a depresie“ (2014). Americký publicista a expert na internet Nicholas Carr dal svojej knihe o dôsledkoch používania digitálnych médií príznačný názov The Shallows (Plytčiny), keď vlastné pocity vyjadril takto: „Ako keby mi sieť ničila schopnosť sústrediť sa a nerušene uvažovať“ (2010).

Nemožno poprieť, že digitálne médiá sa už stali súčasťou našej kultúry. Uľahčujú nám život, zvyšujú produktivitu práce, poskytujú nové možnosti voľnočasových aktivít a zábavy. Celý moderný svet – od výroby po zásobovanie, dopravu, verejnú správu či zdravotníctvo – by sa bez digitálneho spracovávania informácií zrejme zrútil. Nemôže byť teda naším cieľom s digitalizáciou bojovať či snažiť sa o jej odstránenie. Na druhej strane je zrejmé, že okrem skutočnosti, že digitálne médiá majú vysoký závislostný potenciál, môžu pri dlhodobom používaní poškodzovať ľudské telo a najmä ducha aj ďalšími spôsobmi. K najvýznamnejším poznatkom v oblasti neurobiológie patrí zistenie, že mozog sa používaním neustále mení. Vnímanie, myslenie, prežívanie a konanie zanechávajú v mozgu pamäťové stopy. Dynamiku ich vývoja a zmien môžeme vďaka moderným zobrazovacím technikám podrobne sledovať, pričom závery sú jednoznačné: jednotlivé synapsy – plastické, neustále sa meniace spojenia medzi nervovými bunkami – rastú, ak sú používané, v opačnom prípade chradnú a odumierajú. Určite je teda namieste otázka, akým spôsobom sa globalizácia a digitalizácia životného prostredia odráža v individuálnom ľudskom mozgu a ako čeliť možným poškodeniam, obzvlášť v detskom veku.

Závislosť od internetu a počítačových hier

Opakovane sme sa v minulých príspevkoch venovali úlohe systému odmeňovania v ľudskom mozgu, umožňujúcemu prežívať pocity slasti, identifikovať a vyhľadávať zdroje pozitívnych zážitkov. Rozličné chemické látky, ale aj rozličné aktivity dokážu mozgový systém odmeny prakticky kedykoľvek, dokonca aj bez primárne prítomnej poruchy, uviesť do činnosti a spôsobiť tak falošnú signalizáciu šťastia, pohody a úspechu. Prirodzené zdroje odmeny sú často nahrádzané arteficiálnymi s vyšším závislostným potenciálom, pričom rozvoj závislostného správania prebieha na úrovni zmien neurochemického fungovania senzitizáciou mozgových štruktúr na opakujúce sa látkové alebo nelátkové stimuly (Nábělek, 2015). Takto sprostredkované zážitky sa tak môžu stať novým zmyslom života, ktorý v extrémnych prípadoch nahradí komplikovanejšiu, na druhej strane však zväčša menej úspešnú a nudnejšiu dejovú líniu, ktorú ponúka skutočný život.

Vzhľadom na hrozivé údaje o závislostnom správaní predovšetkým mladých ľudí súvisiacom s nadmerným používaním moderných informačných technológií by bolo nezodpovedné zatvárať oči

pred nastolenými rizikami a skrývať sa za neplodné diskusie o tom, či je alebo nie je daná problematika oficiálne uznaná za medicínsku tému – ponúka sa veľavravná analógia s problematikou patologického hráčstva, ktoré bolo až po viacročných diskusiách pod novým pomenovaním hráčska porucha (gambling disorder) v najnovšom psychiatrickom diagnostickom manuáli DSM-5 (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) konečne klasifikačne zaradené priamo medzi závislosti (substance-related and addictive disorders). Iné formy nelátkovej závislosti však zatiaľ reálne nie sú (napriek identickým príznakom i priebehovým charakteristikám) klasifikované ako samostatné duševné poruchy, prípadne sú hodnotené iba ako tzv. výskumné diagnózy, určené na ďalšie skúmanie.

Pri počítačových hrách sa na rozdiel od hazardných hier nevyhrávajú peniaze. Ich nebezpečnosť spočíva v tom, že už ich samotné nastavenie vyvoláva závislosť. Navyše môžu najmä u detí nepriaznivo ovplyvniť osobnostný vývin – či už stratou času, ktorého sa v dôsledku excesívneho hrania nedostáva na iné životné aktivity, zužovaním rozhodovania na výber z obmedzenej ponuky možností alebo v dôsledku skutočnosti, že zážitky sprostredkované počítačovými hrami vyúsťujú v porovnaní s realitou do úplne odlišných oblastí života. Počítačové hry sú pre hráča výzvou. Ich používateľ svojím aktívnym konaním priamo zasahuje do deja, prekonáva prekážky, ktoré hra pred neho stavia. Zvládanie výziev mu poskytuje nielen krátkodobý zážitok odmeny, ale ho zároveň povzbudzuje, aby pokračoval. Softvér pritom registruje, že hráč sa v priebehu hrania zlepšuje, a postupne zvyšuje náročnosť požiadaviek. Hráč sa tak stále pohybuje na takej úrovni, ktorú zvláda len tak-tak s plným nasadením (niekedy ani to nie), čo ho drží pripútaného k hre – zabúda na čas i na seba, je naplno sústredený na hranie a má z toho dobrý pocit. Aktivizáciu systému odmeňovania počítačovými hrami konštatovali už pred rokmi M. J. Koepp a spolupracovníci (1998). Potvrdil sa pokles aktivizácie systému odmeňovania v prestávkach hrania, ako aj skutočnosť, že odmeňujúci účinok výhry na aktivizáciu systému odmeňovania je väčší, ak je (fiktívnym) protivníkom človek, a nie stroj. Počítačové hry sa v súčasnosti najčastejšie hrajú na internete – to je aj dôvod, pre ktorý bola závislosť od počítačových hier zaradená ako oblasť výskumu do systému psychiatrických diagnóz pod názvom „závislosť od internetu a počítačových hier“ (Spitzer, 2016). Diagnózu môžeme stanoviť vtedy, ak sa po obdobie dvanásť mesiacov internet opakovane používa na hranie počítačových hier, čo vedie ku klinicky významnému narušeniu fungovania. Musí byť pritom splnených aspoň päť z nasledujúcich deviatich kritérií:

Diagnostické kritériá závislosti od internetu a počítačových hier podľa DSM-5

1. Zaujatosť hraním (hráč neustále premýšľa o minulom alebo budúcom hraní, hranie dominuje jeho každodennému životu, nejde pritom o hazardné hranie).
2. Abstinenčné príznaky (podráždenosť, poruchy sústredenia, úzkosť, stiesnená nálada pri prerušení alebo znemožnení hrania).
3. Vznik tolerancie (čoraz viac času stráveného hraním).
4. Strata kontroly (hráč hrá dlhšie, ako si pôvodne predsavzal, nedokáže svoje hranie obmedziť).
5. Redukcia záujmov (strata záujmu o doterajšie koníčky a voľnočasové aktivity).
6. Negatívne dôsledky hrania (hrá aj napriek evidentným nepriaznivým psychosociálnym dôsledkom).
7. Klamstvá v súvislosti s hraním (klame príbuzných, priateľov i terapeutov o skutočnom rozsahu a dôsledkoch hrania).
8. Hranie s cieľom zlepšiť si náladu (snaha dosiahnuť ústup úzkosti, pocitov viny, bezmocnosti, problémov, stresu).
9. Osamelosť, sociálny úpadok (partnerské konflikty, rozchod, strata práce alebo pracovnej pozície, predčasné ukončenie štúdia v dôsledku hrania).

Podobnosť medzi formuláciami diagnostických kritérií hráčskej poruchy (patologického hráčstva) a diagnostických kritérií závislosti od internetu a počítačových hier na prvý pohľad udrie do očí. Samotný internet nie je na rozdiel od počítačových hier priamo predurčený na vyvolávanie závislostného správania, má však viaceré charakteristiky, ktoré vznik závislostného správania podporujú. Pri surfovaní po internete občas nájdeme niečo, čo nás zaujme, inokedy nie – práve táto „náhodná“ zložka je zrejme pre rozvoj závislosti rozhodujúca. Dôsledky sú obdobné ako pri iných závislostiach – nadmerné používanie internetu vedie k závažnému obmedzeniu bežných životných činností, pričom je veľmi problematické jeho rozsah redukovať. Objavujú sa abstinenčné príznaky, zvyšovanie tolerancie, strata kontroly s redukciou záujmov, neúprimnosť, osamelosť a sociálny úpadok. U detí a mladistvých dochádza k redukcii možností osobnostného rastu – znižujú sa možnosti voľby, možnosti nadobúdania skúseností v reálnych životných situáciách, trpí bezprostredná medziľudská komunikácia. Zdanlivá spoluúčasť na „svetovom dianí“ prostredníctvom diskusií na sociálnych sieťach môže ponúknuť ilúziu vlastnej významnosti a dôležitosti na úkor reálneho rozhodovania a napĺňania sociálnych kompetencií.

Je možné predpokladať, a niektoré štúdie to potvrdzujú, že závislosť od internetu a počítačových hier môže viesť až k štrukturálnym zmenám mozgu, najmä v tzv. prefrontálnej oblasti. Boli zistené abnormality v bielej hmote mozgu, teda vo vláknach spájajúcich oblasti mozgu, ktoré sa podieľajú na regulácií emócií, pozornosti, rozhodovania a rozumovej kontrole konania. Je možné, že excesívne hranie v podnetovo inak stimulujúcom prostredí znižuje schopnosť odpovedať na relatívne nudnú realitu každodenného života, keďže mozgy hráčov sa „prekalibrujú“ na svet počítačových hier, ktorý sa tak pre nich stáva normou. Zvýšené uvoľňovanie dopamínu, ktoré súvisí s aktivizáciou mozgového systému odmeňovania, súčasne potláča regulačnú funkciu prefrontálnej mozgovej kôry – dôsledkom je konanie zamerané na okamžité prežívanie bez ohľadu na možné budúce následky (Greenfieldová, 2016).

No a čo s tým?

Asi už len málokto pochybuje o tom, že nadmerné používanie digitálnych informačných technológií môže spôsobovať poruchy zdravia – ohrozený je telesný, duševný i sociálny vývoj mladých ľudí a môže

FOTO: Pixabay.com

od nich vzniknúť závislosť. Ak platí, že o škodlivosti (čohokoľvek) rozhoduje dávka, treba pripomenúť, že používanie digitálnych médií v rozvinutých krajinách už dávno prekročilo bezpečnú hranicu. Čo teda môžeme robiť? Ako rozumne zaobchádzať s digitálnymi informačnými technológiami v súkromnom, pracovnom a verejnom živote?

Môžeme použiť analógiu s najrozšírenejšou návykovou látkou, ktorou je stále alkohol – na základe dlhoročných skúseností je zrejmé, že spôsobuje závislosť, poškodzuje telesné aj duševné zdravie, vedie k sociálnemu úpadku, osamelosti, depresiám a predčasnej smrti. Zároveň je súčasťou našej kultúry a požíva ho (v rôznych dávkach) množstvo ľudí. Odpoveďou na nebezpečenstvá spojené s konzumom alkoholu sú reštrikčné opatrenia s cieľom sťaženia prístupu k alkoholu najmä mladým ľuďom a marginálnym sociálnym skupinám, keďže je známe, že práve v detstve a mladosti sa vytvárajú základy pre závislostné správanie, pričom čím skôr sa s konzumáciou alkoholu začína, tým rýchlejšie sa vytvára závislosť. Podobnú situáciu môžeme pozorovať v prípade fajčenia – zdražovanie cigariet spojené so zákazmi fajčenia na verejnosti znížilo počet úmrtí na rakovinu pľúc. Empirické skúsenosti ukazujú, že aj v prípade digitálnych médií je to tak – jediným opatrením, ktoré dokázateľne znižuje ich negatívne účinky, je zníženie dávok. V Kórejskej republike, teda krajine, kde sa digitálne médiá v súčasnosti používajú azda najintenzívnejšie na svete, vykazuje dvanásť percent mladých ľudí výrazné symptómy závislosti. Na pozadí týchto údajov varuje Spitzer (2014) pred propagáciou „tréningu mediálnych kompetencií“ v materských a základných školách, čo pripodobňuje k taktike vzbudzovania záujmu o návykové látky a činnosti ponúkaním iniciálnej dávky zadarmo: „Na pojme mediálna kompetencia je najviac zavádzajúci fakt, že na používanie počítača a internetu nie sú potrebné žiadne špeciálne schopnosti (odhliadnuc od schopnosti klikať myšou a povrchnej znalosti používateľského softvéru, čo si každý dokáže osvojiť počas niekoľkých hodín). Oveľa viac potrebujeme zabezpečiť deťom a mladým ľuďom solídne základné, resp. všeobecné vzdelanie. Až po jeho získaní je možné aj na internete získať užitočné a využiteľné informácie, keďže ten, kto (doposiaľ) nič nevie, nezmúdrie ani prostredníctvom digitálnych médií.“ Neostáva nám nič iné, ako súhlasiť.

LITERATÚRA

Carr, N. G. 2010. The Shallows. New York: W. W. Norton, 2010, 280 s. ISBN 978-0-393-33975-8.

Greenfieldová, S. 2016. Změna myšlení. Brno: BizBooks, 2016, 335 s. ISBN 978-80-265-0450-4.

Koepp, M. J., Gunn, R. N., Lawrence, A. D. et al. 1998. Evidence for striatal dopamine release during a video game. Nature 1998, 393: 266-268.

Nábělek, L. 2015. Mozgový systém odmeny a závislostné správanie. Sociálna prevencia 2015, č. 2, s. 13-14. ISSN 1336-9679.

Nábělek, L. 2017. Editorial. Alkohol Drogové závislosti (Protialkoholický obzor) 2017, č. 4, s. 163-164. ISSN 0862-0350.

Spitzer, M. 2014. Digitální demence. Brno, Host, 2014, 343 s. ISBN 978-80-7294-872-7.

Spitzer, M. 2016. Kybernemoc! Brno, Host, 2016, 391 s. ISBN 978-80-7491-792-9.

Nové nežiaduce javy a problémy prevencie

Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, PhD., PhDr. Václav Bělík, PhD.
Katedra sociológie a sociálnej patológie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Spektrum aj miera nežiaducich javov medzi deťmi a mládežou sa priebežne mení. Podľa štúdie ESPAD (drogy-info.cz, 2017, online) výskyt niektorých javov klesá. Týka sa to fajčenia cigariet, užívania konopných látok a ďalších drog. Podobná situácia je i na Slovensku (Nociar, 2015). Pozoruhodná je skutočnosť, že rozdiely medzi chlapcami a dievčatami sa vyrovnávajú. Napriek tomu v európskom kontexte skúsenosti s užívaním legálnych a ilegálnych drog zostávajú v oboch krajinách nadpriemerné.

Objavujú sa však nové nežiaduce javy a nové problémy, ktoré sú spojené s tým, že sa celý rad javov a činností presúva z reálneho sveta do virtuálneho. Dnes sú na sociálnych sieťach nepreberné príležitosti na nadväzovanie kontaktov, ktoré môžu byť často veľmi rizikové s vážnymi dôsledkami sociálnopatologického charakteru. Patrí k nim predovšetkým Facebook, ktorý je najpopulárnejšou sociálnou sieťou; vo svete využíva túto službu 1,2 miliardy aktívnych používateľov. Ďalej ide o Messenger, Snapchat, Skype, Instagram, Twitter, YouTube. V českom prostredí patrí k najobľúbenejším portál lide.cz od spoločnosti Seznam.cz. Na sociálnych sieťach sa pohybujeme vo virtuálnom svete, kde platia iné pravidlá než v reálnom svete.

Ľudia sa vo virtuálnom svete môžu správať inak než v reálnom svete. Tým, že poskytujeme aj neznámym ľuďom množstvo informácií o sebe, ako sú meno, adresa, škola, dokonca aj číslo mobilného telefónu, zdieľame fotografie, zážitky, názory dávame do ruky zbraň prípadným útočníkom, ktorí tieto informácie dokážu využiť vo svoj prospech.

Štatisticky najohrozenejšou skupinou sú deti vo veku od 9 do 16 rokov. Majú často nižší zmysel pre zodpovednosť a nie vždy si môžu uvedomiť rôzne dôsledky. Menej taktiež riešia súkromie a v tomto ohľade zodpovedajúce nastavenie profilu. Rad detí často siaha po nastavení súkromia, až keď si ich chce do priateľov pridať jeden z rodičov. Potomok tak býva zdesený, že rodič uvidí fotky a komunikáciu s kamarátmi a že ho bude touto formou špehovať. Deti často neriešia ochranu svojich dát voči neznámym osobám, ale práve voči rodičom.

Problémom je aj samotná obranyschopnosť dieťaťa. Deti často vstupujú do sveta sociálnych sietí nadšene. Stretnutie s niečím negatívnym môže dieťa veľmi poznamenať po psychickej stránke. Dochádza tak k akejsi strate ilúzií a k tvrdému dopadu na dno. Deti bývajú na internete taktiež vyhľadávanou komoditou pre isté skupiny ľudí, proti ktorým sa často nedokážu brániť, čím sa vlastnou vinou dostanú do nepríjemnej situácie.

Čím je dieťa staršie, tým viac komunikuje na sociálnych sieťach, ale na druhej strane tým, že je staršie, môže sa na sociálnych sieťach správať zodpovednejšie. Dieťa môže byť prakticky neustále on-line – doma, v škole a aj inde – a rodičia nikdy nemôžu mať komunikáciu svojich detí pod stopercentnou kontrolou. Navyše značná časť rodičov nezažila mediálnu výchovu, nepoznajú riziká, nemajú návody, ako zamedziť negatívnym vplyvom.

Nemá cenu poukazovať na skutočnosť, že takmer všetky sociálne siete vrátane najpoužívanejšieho Facebooku sú určené pre osoby od 13 rokov. Aj mladšie dieťa si dokáže založiť profil alebo mu ho pomôže založiť starší kamarát, ale už nevie, aké informácie tam umiesťovať, čo je bezpečné a čo nie je. Dieťa na 2. stupni základnej školy, pokiaľ nemá profil na Facebooku, akoby nebolo.

Deti vzdelanejších rodičov sú závislosťou od sociálnych sietí ohrozené menej. Jednak im rodičia poskytujú dostatok informácií o prípadných rizikách a jednak sa snažia, aby dieťa trávilo čas aj mimo internetu, v krúžkoch a pod. Najohrozenejšie sú deti, ktoré sa horšie vyjadrujú tvárou v tvár, osamelé deti, deti z nefunkčných rodín, pretože tie potom hľadajú kontakty a priateľov najmä na internete. Pomocou falošného profilu na sociálnej sieti môže dieťa osloviť človek s cieľom nadviazať dôverný vzťah a po čase od dieťaťa cieľavedome získať intímne materiály či vylákať ho na schôdzku.

S týmito javmi týkajúcimi sa sociálnych sieti sa spájajú ďalšie, napríklad kyberstalking (prenasledovanie, vyhrážky, vydieranie), kyberšikanovanie (úskalím je anonymita, agresorov môže byť aj viac), kybergrooming (vyvolávanie pocitu dôvery prostredníctvom falošnej identity, dohodnutie schôdzky a často následné sexuálne zneužitie), sexting (zasielanie správ, fotiek so sexuálnym obsahom), happy slaping (agresor si vyberie obeť, fyzicky ju napadne a záznam či fotografiu potom umiestni na internet). Problémom býva, že deti s takýmto obsahom kupčia samy. Nároky dnešných detí sú vyššie než predtým, potrebujú mať značkové oblečenie, drahý telefón a toto sú možnosti, ako si na tieto veci zarobiť.

V súvislosti s uvedenými novými negatívnymi javmi, ktoré sa týkajú rizikového správania na sociálnych sieťach, sa objavujú aj nové úlohy v oblasti prevencie. Existujú síce špecifické programy, v Českej republike je to napríklad Seznam se bezpečně. V roku 2009 bol natočený film, ktorý bol distribuovaný ako odporúčaná učebná pomôcka na všetky základné školy a gymnáziá s podporou Ministerstva školstva, mládeže a telovýchovy ČR.

Existujú aj ďalšie, napríklad E-bezpečí, čo je certifikovaný projekt, ktorý realizuje Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci. Je zameraný na prevenciu v oblasti rizík spojených s elektronickou komunikáciou. Cieľovou skupinou projektu sú deti,

FOTO: Pixabay.com

ale aj rodičia, učitelia, ďalšie osoby pracujúce s deťmi a policajti.

V dôsledku rozširujúceho sa spektra nežiaducich javov sa nároky na prevenciu stupňujú. Ako uvádza J. Němec, deti a mládež nemôžu byť v systéme prevencie iba cieľom, ale sú jeho súčasťou. Čím ďalej viac vystupuje do popredia skutočnosť, že preventívne pôsobenie musí byť komplexné, s aktívnou účasťou rodičov, pedagógov aj širšieho sociálneho okolia (Němec, 2016).

Realita je však veľmi zložitá. Vieme, že kľúčovú rolu má predovšetkým rodina. Vzhľadom na to, v akej zložitej situácii sa súčasná rodina nachádza, pokiaľ vôbec môžeme hovoriť o rodinách v tradičnom poňatí, v akej sociálno-psychickej klíme značná časť detí žije, ťažko očakávať z tejto strany nejaký väčší efekt. Ťažisko prevencie sa teda posúva na školu.

Škola má nepochybne viac možností a nástrojov a mala by byť iniciátorom a realizátorom preventívnych programov. Spomínané zvyšujúce sa nároky na prevenciu vyžadujú profesionalitu. Situácia je aj v tomto smere zložitá. Na väčšine škôl je tým profesionálom metodik, koordinátor prevencie, čo je radový učiteľ. Tí však väčšinou nie sú na túto činnosť dostatočne erudovaní. Konštatuje to aj I. Emmmerová, ktorá tiež skúmala, v čom vidia vo svojej práci najväčšie problémy. Na prvom mieste to bol nedostatok času v súvislosti s vyučovacími povinnosťami, ťažká spolupráca s rodičmi, neochota ostatných kolegov spolupracovať (Emmerová, 2017).

K zvýšeniu profesionality a úrovne prevencie na školách môže prispieť pozícia sociálneho pedagóga, ktorá však v ČR zatiaľ neexistuje a na Slovensku, i keď má legislatívnu oporu a v rámci projektu PRINED bolo ich pôsobenie hodnotené veľmi pozitívne (Emmerová, 2014), funguje v súčasnosti iba na málo školách.

LITERATÚRA

DROGY-INFO. 2017. In *Drogy-info* [online]. Praha: Úřad vlády České republiky Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti, 2017 [cit. 2018-01-07]. Dostupné na internete: <https://www.drogy-info.cz/>.

EMMEROVÁ, I. 2014. Profesionalizácia prevencie ako nevyhnutné východisko zvyšovania efektívnosti prevencie u detí a mládeže v SR. In: *Socialia 2014 – Aktuálne problémy prevencie sociálnopatologických javov a jej profesionalizácia.* Banská Bystrica, UMB, 2014, s. 37 - 46. ISBN 978-80-557-0808-9.

EMMEROVÁ, I. 2017. Prevencia sociálnopatologických javov v škole v SR – jej súčasný stav, hlavní realizátori a problémy. I.: *Socialia 2017.* Banská Bystrica, UMB, 2017, s. 36-41. ISBN 978-80-557-1331-1.

NĚMEC, J. 2016. Deti a mládež v závažných životných situáciách. In: *Sociálna prevencia,* 2016, č. 1, s.7-8. ISSN 1336-9679.

NOCIAR, A. 2015. Európsky školský prieskum o alkohole a iných drogách (ESPAD) v SR za rok 2015. Bratislava, VÚDPaP, 2015.

On-line radikalizácia
Vybrané problémy z hľadiska prevencie

Prof. JUDr. PhDr. Miroslav Mareš, PhD., Fakulta sociálnych štúdií, Masarykova univerzita v Brne

V rámci súdobej politiky proti extrémizmu a terorizmu hrajú dôležitú rolu koncepty radikalizácie a deradikalizácie. Špecifický význam nadobúda radikalizácia prostredníctvom internetu, pre ktorú sa používa aj termín on-line radikalizácia. Cieľom tohto príspevku je v základných rysoch objasniť problematiku on-line radikalizácie a načrtnúť možnosti a limity vybraných preventívnych opatrení proti nej.

Vymedzenie on-line radikalizácie a deradikalizácie

O chápaní pojmu radikalizácia nepanuje zhoda a definície jednotlivých autorov aj inštitúcií sa líšia. V tomto príspevku sa pojem chápe ako označenie procesu. V jeho rámci dochádza k posunu od hodnôt, ktoré sú chápané ako konformné a demokratické, do pozícií extrémistických (teda odmietajúcich princípy demokratického ústavného štátu). Tieto hodnoty sa môžu presadzovať aj násilím vrátane terorizmu. Radikalizácia v danom chápaní sa môže týkať jednotlivcov, skupín obyvateľstva aj populácie na určitom území (pričom vzájomne sa môžu radikalizovať znepriatelené segmenty populácie). Je pochopiteľné, že dianie na individuálnej, skupinovej i spoločenskej úrovni je úzko previazané. On-line radikalizácia je takou radikalizáciou, ktorá sa aspoň čiastočne odohráva v kyberpriestore. Deradikalizácia označuje proces, keď sú násilné a extrémistické postoje opúšťané v prospech konštruktívnych prodemokratických hodnôt.

Proces on-line radikalizácie

Pokiaľ sa v súčasnej odbornej literatúre i praxi hovorí o on-line radikalizácii, tento pojem sa vzťahuje predovšetkým na radikalizáciu jednotlivcov alebo malých skupín prostredníctvom šírenej propagandy a komunikácie s extrémistami v kyberpriestore. Jednotlivec sa tak môže radikalizovať pasívnym prijímaním propagandy alebo ho môže cielene presviedčať už radikalizovaný extrémista. Niektoré extrémistické organizácie, zvlášť Islamský štát, si vytvorili špecializované zložky zamerané na „verbovanie“ potenciálnych nových členov na internete. Čo sa týka propagandy slúžiacej na pasívne sledovanie a ovplyvňovanie, môže byť šírená formou krátkych stanovísk na sociálnych sieťach (napríklad posolstvá umiestňované počas ľavicovoextrémistických demonštrácií v Hamburgu v roku 2017 proti rokovaniu G-20), prostredníctvom manuálov a časopisov v pdf formáte (napríklad časopis Rumiyah vydávaný Islamským štátom v angličtine), prostredníctvom zvukových súborov (napríklad šírením tzv. white power music u pravicových extrémistov) a videomateriálov (napríklad filmov s bojovými posolstvami od separatistických extrémistických zoskupení na Ukrajine).

Príkladom človeka, ktorý sa zradikalizoval prostredníctvom internetu, bol Čech J. S., ktorý odcestoval do Turecka s cieľom pripojiť sa ako bojovník k tzv. Islamskému štátu, bol však zadržaný a vydaný do ČR. Najvyšší súd ČR okrem iného konštatoval, že *„obžalovaný najskôr pomocou sociálnej siete Twitter a internetu začal vyhľadávať informácie o Islamskom štáte predovšetkým so zameraním na priebeh výcviku bojovníkov a ďalej možnosť čo najjednoduchšie odcestovať a kontaktovať na území Sýrie bojovníkov Islamského štátu, následne pomocou internetu vyhľadal a naplánoval trasu svojej cesty z Českej republiky cez Turecko do Sýrie“*. Za pokus o zločin podpory a propagácie terorizmu § 312e odst. 3 trestného zákonníka bol v roku 2017 odsúdený na nepodmienečný trest odňatia slobody v trvaní šiestich rokov.

Prevencia on-line radikalizácie prostredníctvom zákazov

Jedným z dôležitých prvkov boja proti radikalizácii na internete je represia. Rad krajín vrátane Slovenska má vo svojich právnych poriadkoch už dlhší čas zavedené trestné činy zamedzujúce propagande nenávistných hnutí, názorov či teroristických aktivít. Tieto normy boli prijaté omnoho skôr, než sa stali „módnymi“ pojmami radikalizácia i on-line radikalizácia, postupne však boli adaptované i na kybernetické prostredie a plnia tu protiradikalizačnú úlohu. Rozsah internetovej prevádzky a množstvo príspevkov na sociálnych sieťach však spôsobuje v aplikačnej praxi problémy. V súčasnosti sa v Európskej únii objavuje snaha preniesť väčšiu zodpovednosť za obsah na prevádzkovateľa sociálnych sietí. To však vyvoláva kontroverzie, pokiaľ ide o adekvátnosť zásahov do slobody prejavu, keď sa môžu masívne preventívne vymazávať i príspevky, ktoré v skutočnosti nie sú problematické. Zatiaľ sa však „čierne scenáre“ vývoja v tomto smere nenapĺňajú.

V rade prípadov sa internetovú nenávistnú propagandu darí zamedziť i súdobými právnymi nástrojmi a prostriedkami. Príklad možno nájsť v rozsudku slovenského špecializovaného trestného súdu z 6. 12. 2017, kde bolo okrem iného uvedené, že páchateľ *„v období od 31. 7. 2016 a minimálne do dňa 15. 1. 2017 na počítačovej sieti internet, na sociálnej sieti web stránky www.facebook.com, na verejne prístupnom profile pod nickom L. F. F., ktorý v danom čase užíval, zverejňoval a sprístupňoval extrémistické materiály“*. Išlo o motto Meine Ehre heisst Treue, symbol Odalrune, doplnený číslicami 14 a 88 a nápisom Heil Hitler, symbol lebky s prekríženými

hnátmi SS-Division Totenkopf na dôstojníckej brigadírke a pod. Súd v tomto prípade konanie kvalifikoval ako zločin „rozširovania extrémistických materiálov podľa 422b odst. 1, odst. 2 písm. b) Trestného zákona, prečin prejavu sympatie k hnutiu smerujúcemu k potlačeniu základných práv a slobôd podľa § 422 odst. 1 Trestného zákona“ a v kontextu jeho ďalších činov odsúdil obžalovaného na tri roky odňatia slobody nepodmienečne.

Prevencia on-line radikalizácie prostredníctvom protiargumentov

Represívne postupy proti radikalizácii nie sú, pochopiteľne, všemocné, i keď úspešne odhalené prípady môžu mať odradzujúci účinok aj pre prípadných nasledovníkov. Dôležitá je preventívna činnosť v diskurzívnej oblasti, keď treba proti radikalizácii bojovať odôvodnenými protiargumentmi a ponukou alternatív voči príklonu smerom k extrémizmu. Na to sú potrebné vhodne zladené postupy na spoločenskej, skupinovej a individuálnej úrovni, teda všade, kde prebieha radikalizácia. V kyberpriestore je potrebné čeliť prívalu propagandistických aj falošných správ (tzv. fake news), posilňujúcich extrémizmus. Osoby uskutočňujúce prevenciu musia byť vybavené dostatočne podloženými a presvedčivo podávanými faktmi. Treba s nimi prenikať i do tzv. echo chambers či tzv. sociálnych bublín, kde sa ich príslušníci utvrdzujú vo vlastných názoroch. Vždy je potrebné brať do úvahy špecifiká jednotlivých druhov extrémizmu i kontext jednotlivých trendov a prípadov on-line radikalizácie.

Poznámka:

Príspevok bol spracovaný v rámci výskumného projektu Manipulativní techniky propagandy v době internetu (MUNI/G/0872/2016), financovaného Grantovou agentúrou Masarykovej univerzity.

LITERATÚRA

Európska komisia, 2017: Bezpečnostná únia: Komisia zintenzívňuje opatrenia na predchádzanie radikalizácii a kybernetickej hrozbe, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1789_sk.htm

Mareš, Miroslav, 2015: Analýza príkladov dobrej praxe boja proti násilnému extrémizmu v kyberpriestore. Brno: Muni Press pro MVSR, ISBN 978-80-210-7886-4.

Nejvyšší soud České republiky (2017): Rozhodnutí 3 Tdo 1073/2017 z 20. 9. 2017.

Schmid, Alex P., 2015: Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. The Hague: The International Centre for Counter-Terrorism, https://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf

Špecializovaný trestný súd, 2017: Rozsudok 4T/34/2017 z 6. 12. 2017

Prevencia samovrážd a sebapoškodzovania prostredníctvom internetu

PhDr. Marek Madro, Fakulta psychológie, Paneurópska vysoká škola, Bratislava

Mladí ľudia sú v období náročných zmien. Kreujú svoju identitu, názory, postoje, hodnoty a presvedčenia. Aj preto sa u nich zvyšuje riziko rozvoja duševných ťažkostí (Rickwood, Deane, Wilson, 2007). V prípade problémov či kríz preto potrebujú mať k dispozícii dôvernú osobu a odborníka v prostredí, kde o svojom prežívaní hovoria (Madro, 2017).

Až 38 % mladých ľudí nevyhľadá pomoc odborníka ani okolia v prípade, že premýšľa nad samovraždou (Madro, 2016). So svojím problémom ostávajú sami alebo hľadajú odpovede na internete. Konajú tak, aj keď to môže byť rizikové. Pomoc hľadajú aj prostredníctvom sociálnych médií, pretože nechcú riskovať, že sa o ich probléme a návšteve odborníka niekto dozvie (Burnap a kol., 2015). Internet môže slúžiť ako medzikrok k vyhľadaniu pomoci osobne. Frost a Casey (2015) zistili, že tí, ktorí pri sebapoškodzovaní vyhľadali pomoc online, mali vyššiu tendenciu vyhľadať pomoc aj v budúcnosti. V online skupinách hľadajú emocionálnu a sociálnu podporu, informácie či povzbudenie od niekoho skúsenejšieho (Welbourne a kol., 2009). Zdieľanie skúseností môže mať pozitívny efekt. Členovia zistia, že nie sú jediní, ktorí niečo také prežívajú. Zažívajú prijatie a pochopenie od tých, čo sú na tom podobne, majú priestor vyrozprávať sa zo svojich pocitov, prežívania, problémov a získať nové názory, pohľady či informácie o možných riešeniach.

Boyd a kol. (2010) uvádzajú, že online skupiny môžu byť podporné v zvládaní a liečbe alebo v sebapoškodzovaní, pričom sa v skupine môžu vyskytovať oba typy príspevkov. Existujú aj rizikové stránky s uvedenými výhodami a nevýhodami rôznych spôsobov samovraždy a sebapoškodzovania. Vyhľadávania internetových stránok týkajúcich sa sebapoškodzovania však boli prevažne zamerané na podporu liečby (Swannell et al., 2014).

V roku 2017 sme realizovali kvalitatívny výskum zameraný na mapovanie správania mladých ľudí

FOTO: Pixabay.com

v 11 online skupinách na Facebooku. Až 39 % komentárov sa týkalo vymieňania rád a skúseností s antidepresívami, liekmi na úzkosť a paniku. Narazili sme aj na skupinu, kde 50 mladých ľudí túžilo po samovražde. Analyzované komentáre sa najčastejšie týkali informácií a odporúčaní (39,48 %), vlastných skúseností či názorov (18,86 %) a poskytnutia ocenenia/podpory (18,86 %). Až 15,7 % z informácií a odporúčaní sa týkalo práve informácií o liekoch.

Pri našej online terénnej práci sme sa zamerali aj na komunikáciu online médií o samovražde či osobných príbehoch ľudí mediálne známych či ľudí z bežnej populácie. Kľúčovú rolu zohráva najmä spôsob, akým sú vykresľované ich ťažké osudy a akým spôsobom samovraždu vykonali.

Gould a Lake (2013) naznačujú, že po informovaní médiami o samovražde sa zvyšuje riziko výskytu samovrážd, čiže nastáva tzv. Wertherov efekt. Za významný ho označil americký sociológ David Phillips (in Niederkrotenthaler et al., 2010). Wertherov efekt je aktuálny aj dnes, keď majú citlivejší ľudia tendenciu samovražedné konanie opakovať alebo nad ním premýšľať, s čím sa stretávame aj my pri našej práci. Riziká sú najmä, ak sú prítomné ďalšie psychosociálne rizikové faktory samovrážd. Arensman a McTernan (2017) hovoria o zvýšenom výskyte samovrážd po medializovaní smrti brankára Roberta Enkeho, ktorý spáchal samovraždu 10. 11. 2009. V nasledujúcich dňoch po jeho smrti sa výskyt samovrážd podobným spôsobom zvýšil o 81 %. Dôležité je to, ako sa o samovražde známej osoby v médiách píše. Ak sa kladie dôraz na emocionálne nabité slová, na senzáciu, na vyvolanie negatívnych pocitov, môže to v citlivom človeku vyvolať pocit, že samovražda je jediné riešenie. Navyše ak je v článku uvedená presná metóda, môže sa taký človek inšpirovať, pričom samovraždu chápe ako normálny, prirodzený akt a obeť psychických ťažkostí glorifikuje. V takých článkoch preto odporúčajú najmä informovať o možnostiach pomoci a tým zastaviť Wertherov efekt. Na základe našich skúseností z práce s mladými ľuďmi v kríze odporúčame v článkoch o samovraždách publikovaných v médiách klásť dôraz na to, čo robila obeť samovraždy počas života, a na možnosti a stratégie, ktoré jej mohli pomôcť náročnú situáciu zvládnuť. Slová o pomoci čitateľom môžu priniesť nádej, že to dokážu prekonať. Takáto forma medializácie môže viesť k Papagenovmu efektu (Sisak, Värnik, 2012). Papagenov efekt znamená, že ak sa v médiách objavujú informácie a možnosti, ako náročné situácie či samovražednú krízu zvládnuť, tí, ktorí tieto informácie vnímajú, objavia nádej, odvahu a silu hľadať pozitívne riešenia.

Online terénni pracovníci z internetovej poradne pre mladých IPčko.sk intervenujú v online diskusiách a skupinách, ktoré môžu byť rizikové pre citlivých ľudí. Sú to tie, ktoré sú zamerané najmä na sebapoškodzovanie. Našou úlohou je prinášať odborné informácie o duševnom zdraví a pomoci zrozumiteľnou formou a priblížiť sa členom skupín. Sú tak blízko k tým, ktorí sa boja hľadať odbornú pomoc, nedôverujú jej, hoci dôverujú iným cudzím ľuďom.

LITERATÚRA

Arensman, E. & McTernan, N. 2017. The Impact of Media Reporting of Suicide from and International And Irish Perspective. Dostupné na < https://lnk.sk/gpCL>

Boyd, D., Ryan, J. & Leavitt, A. 2010. Pro-Self-Harm and the Visibility of Youth - Generated Problematic Content. *Journal of Law and Policy for the Information Society, 7*(1), 1-31.

Burnap, P., Colombo, G. & Scourfield, J. 2015. Machine Classification and Analysis of Suicide-Related Communication on Twitter. Proceedings of the 26th ACM Conference on Hypertext & Social Media. Pages 75-84. Dostupné online https://orca.cf.ac.uk/76188/1/p75-burnap.pdf

Frost, M., Casey, L. 2016. Who Seeks Help Online for Self-Injury? *Archives of suicide research. 20*(1), 69-79.

Gould, M. S. & Lake, A. M. (2013). *Contagion of Violence: Workshop Summary*. Forum on Global Violence Prevention; Board on Global Health; Institute of Medicine; National Research Council. Washington DC. Dostupné online https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK207262/

Madro, M. (2016). *Postoje adolescentov k vyhľadaniu psychologickej pomoci cez internet*. (Diplomová práca, Paneurópska vysoká škola, 2016). FPS-100581-14021.

Madro, M. (2017). *Online terénna práca ako príležitosť pre psychologickú intervenciu*. (Rigorózna práca, Paneurópska vysoká škola, 2017). FPS-222-14021.

Niederkrotenthaler, T., Voracek, M., Herbert, A, Till, B., Strauss, M., Etzersdorfer, E., Eisenwort, B. & Sonneck, G. (2010). Role of media reports in completed and prevented suicide: Werther v. Papageno effect. *The British Journal of Psychiatry, 197*/3, 234-243.

Rickwood, D. J., Deane, F. P. & Wilson, C. J. (2007). When and how do young people seek professional help for mental health problems? *The Medical Journal of Australia. 187*(7), 35-39.

Sisask, M. & Värnik, A. (2012). Media Roles in Suicide Prevention: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 9(1), 123-138.

Swannell, S. V., Martin, G. E., Page, A., Hasking, P., St John, N. J. (2014). Prevalence of nonsuicidal self-injury in nonclinical samples: Systematic review, meta-analysis and meta-regression. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 44*(3), 273-303.

Welbourne, J., Blanchard, A. L. & Boughton, M. D. (2009). Supportive Communication, Sense of Virtual Community and Health Outcomes in Online Infertility Groups. In Communities and Technology 2007: Proceedings of the Fourth Communities and Technologies Conference, Pennsylvania State University, University Park, 31-40. Dostupné online https://lnk.sk/dkS0

Nadmerné používanie internetu
Vývinové špecifiká

PhDr. Ingrid Hupková, PhD., manažérka kultúry pre sociálnu prevenciu, oddelenie vzdelávania, Národné osvetové centrum, Bratislava

Súčasná doba disponuje čoraz väčším množstvom technických vymožeností, ktoré pozitívnym aj negatívnym spôsobom pôsobia na súdobého človeka. Internet a jeho služby na jednej strane pomáhajú človeku zvládať vysoké tempo a nasadenie, mať mnohé služby, činnosti a ľudí dostupných a takpovediac po ruke - online. Okrem celého radu pozitív sme sa stali svedkami skutočnosti, že práve problémové používanie technických vymožeností má i svoj odvrátený rozmer a prináša aj problémy. V časopise Sociálna prevencia 2/2017 sme publikovali príspevok pod názvom Internet a online závislosti, v ktorom sme ozrejmili súčasné najnovšie porovnania vo vymedzení látkových a nelátkových závislostí, poukázali sme aj na spoločné symptómy látkových a behaviorálnych závislostí. Zamerali sme sa tiež na vybrané aspekty závislosti od internetu, sumarizovali sme hlavné ohrozené skupiny ľudí vo vzťahu k online závislostiam. V závere sme priniesli aj niekoľko podnetov pre preventívne intervencie, zaoberali sme sa cieľovými skupinami prevencie a uviedli sme škálu internetovej závislosti (IA podľa K. Youngovej). Nadväzujúc na uvedený príspevok, v tomto príspevku sa sústreďujeme na nadmerné používanie internetu z vývinového hľadiska: postupne na zameriame na vývinové špecifiká nadmerného používania internetu u detí v školskom veku, u dospievajúcich, v mladej dospelosti, v strednej a staršej dospelosti a v starobe. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že téma závislosti a nadmerného používania internetu z vývinového hľadiska je pomerne málo prebádanou oblasťou, preto nie vždy možno predpoklady potvrdiť aj na empirických faktoch z výskumov. Napriek tomu práve poznanie vekových špecifík môže pomôcť cielenejším a účinným intervenciám primárnej prevencie.

Ako uvádza P. Vondráčková (In Blinka et al., 2015, s. 89), „každá vývinová etapa ľudského života prináša so sebou špecifické potreby, obavy, emócie, spôsoby vnímania a stratégie zvládania“. Autorka uvádza, že väčšina vývinových teórií sa zhoduje v tom, že najdôležitejšie pre vývin človeka sú predovšetkým rané vývinové fázy, naopak, neúspešný prechod cez tieto rané fázy vedie obvykle ku komplikáciám v ďalších vývinových fázach, ktoré sa môžu prejaviť v podobe psychopatologických problémov. Podľa P. Vondráčkovej (In Blinka et al., 2015, s. 89) „z vývojového hľadiska možno **nadmerné používanie internetu vnímať ako dôsledok nenaplnenia úloh a potrieb v raných a v aktuálnych fázach vývoja“**. Aktuálne vývojové obdobie ovplyvňuje aj **formu nadmerného používania internetu či závislosti od internetu.** Ako príklad uvádza, že nadmerné používanie pornografických stránok je skôr doménou dospelosti, hranie online hier sa bude pravdepodobne viac vyskytovať v dospievaní a v ranej dospelosti.

Na úvod prinášame sumarizáciu diagnostických kritérií závislosti od hier, ktorá sa bude dať aplikovať aj na iné oblasti problémového používania internetu.

Diagnostické kritériá

K. Skařupová (In Blinka et al., 2015, s. 43) uvádza, že návrh diagnostických kritérií pre závislosť od online počítačových hier je priamo odvodený od hráčskej poruchy a pravdepodobne sa bude dať aplikovať a zovšeobecniť na **ďalšie poruchy týkajúce sa používania internetu**:

1) **saliencia** *(záujem)*, keď sa online aktivity stávajú hlavnou náplňou života jedinca,
2) **abstinenčný syndróm**, ktorý sa prejavuje podráždenosťou, depresivitou či úzkosťou,
3) **potreba tráviť na internete čoraz viac času**,
4) **strata kontroly** nad online aktivitami bez ohľadu na zjavné negatívne dôsledky,
5) **strata záujmu o pôvodné záľuby**,
6) **pokračovanie v nadmerných online aktivitách bez ohľadu na zjavné negatívne dôsledky**,
7) **klamanie o skutočnom objeme aktivít na internete**,
8) **internet ako prostriedok úniku od problémov a zlých nálad,**
9) **objektívne negatívne dôsledky v osobnom či pracovnom živote**.

Ako uvádza K. Skařupová (tamže s. 32), závislosť od internetu je dnes skôr zastrešujúcim pojmom pre nadmerné (závislostné) používanie internetu, lebo sa rozšírila paleta aplikácií a činností, ktoré možno na internete robiť. Závislosť od internetu je zastrešujúci pojem pre niekoľko čiastkových porúch.

Spoločnými komponentmi online závislostí sú:

a) excesívne používanie internetu spojené so zanedbávaním základných potrieb a stratou pojmu o čase,
b) syndróm odňatia, ktorý sa môže prejavovať ako depresívny stav, pocity hnevu a napätia,

c) rastúca tolerancia,
d) negatívne následky v živote postihnutého vrátane zanedbávania povinností, únavy, hádok a klamania o objeme času stráveného online aktivitami.

Kedy je priskoro alebo Deti do dvoch rokov a digitálne zariadenia

Ako v tejto súvislosti uvádzajú G. Chapman a A. Pellicane (2016, s. 13), pokušenie zabávať dojčatá a batoľatá pomocou digitálnych zariadení je silnejšie než kedykoľvek predtým. Obrazovky (vo všetkých podobách od klasického televízneho prijímača cez počítače, iPady, tablety, smartfóny atď.) nás obklopujú nielen v domácnostiach, ale takmer na každom kroku. Nielenže sú podľa citovaných autorov tieto zariadenia všadeprítomné, ale rodičia sami cítia takmer povinnosť využívať najnovší a najlepší softvér aj vo vzťahu k vzdelávaniu a výchove detí. Ako autori v tejto súvislosti dodávajú, z výskumov a osobných skúseností vyplýva, že čím menej je dieťatko vystavené vplyvu obrazovky, tým lepšie. Napriek presvedčivým tvrdeniam vo vzdelávacích šotoch a programoch, kde sa hovorí o prínose médií pre vzdelávanie a poukazuje sa na pozitívny vplyv médií na vývin detí do dvoch rokov, treba si uvedomiť, že o ich jednoznačnom pozitívnom vplyve existuje len málo výskumných dôkazov. Deti v tomto veku (platí to pre celý predškolský vek a nielen preň) sa veľa učia objavovaním a napodobňovaním, preto potrebujú zažiť **reálny trojrozmerný svet ľudí a vecí**, potrebujú veci **ochutnať, cítiť a dotýkať sa ich**, **nielen vidieť a počuť**. Autori tiež uvádzajú, že zvuk televízora v pozadí nielenže skracuje čas, ktorý dieťa venuje hre, ale obmedzuje aj schopnosť dieťaťa sústrediť sa pri hre a na hru. Iné štúdie podľa citovaných autorov potvrdzujú, že šum médií v pozadí narúša kognitívne spracovanie, pamäť a čítanie s porozumením. Potvrdzuje sa, že najlepšie je klasické čítanie rozprávok malému dieťaťu z knižky a v tichu. Dieťa si vie zvyknúť na „**bezobrazovkový režim**“.

G. Chapman a A. Pellicane (2016, s. 26) uvádzajú ďalší aspekt tzv. **digitálnych detí**. Je ním aspekt **okamžitej a neustálej odmeny**. Ak odmena neprichádza dosť rýchlo a dosť často, dieťa stráca záujem, veď vo videohre si obľúbilo neustále odmeny, pochvaly... získava body, hviezdy, životy, prepracováva sa do vyšších levelov. Druhým uhlom pohľadu podľa citovaných autorov je, že dnešné deti dostávajú odmenu aj za niečo, čo im nejde, nevynikajú, iba sa zúčastnia. Nezáleží, či dieťa vyhralo alebo prehralo, stačí prísť na zápas a niečo dostane. Ako to ovplyvní túžbu dieťaťa po dobrých výsledkoch?

Je preto na mieste otázka, či deti **nerastú s falošným očakávaním, že každé úsilie (bez ohľadu dobré alebo zlé výsledky)** bude odmenené. V reálnom živote skúsenosť z prehry dáva človeku možnosť klásť si dôležité otázky: ako sa z toho poučiť, čo sa dá robiť inak, aby sme sa zlepšili? Prehra je teda dôležitou súčasťou života.

Vzhľadom na to, že v príspevku sa zameriavame na špecifiká nadmerného používania internetu, sústredíme sa iba na vek, keď sa človek **dostáva sám k používaniu internetu (školský vek, dospievanie, mladá dospelosť, stredná a staršia dospelosť a staroba)**.

Nadmerné používanie internetu u detí v školskom veku

Do tohto obdobia možno zahrnúť mladší a stredný školský vek (od nástupu do školy v približne šiestich rokoch po dvanásty rok veku dieťaťa). Toto obdobie, ako uvádza P. Vondráčková (In Blinka et al., 2015, s. 90), je podľa ontogenetickej psychológie dôležité vzhľadom na dve vývojové úlohy: **získanie uspokojivých výsledkov v škole a nadviazanie uspokojivých sociálnych vzťahov**. Školský vek je obdobím, keď deti vo vyššej miere začínajú používať internet. Postupne sa vek stretávania detí s internetom znižuje. Ako však uvádza Šmahel (In Blinka et al., 2015, s. 91), v tejto vekovej kategórii **nie je nadmerné používanie internetu častým javom**. Vo výskume sa potvrdilo, že so zvyšujúcim sa vekom rastie počet osôb vykazujúcich znaky nadmerného používania internetu. Ak sa u detí tohto veku vyskytne nadmerné používanie internetu, je to skôr prejav vážnejšej rodinnej dysfunkcie. Rodinná dysfunkcia môže podnietiť aj vznik problémových vzťahov s vrstovníkmi a viesť k následnej sociálnej izolácii. Ďalším motívom problémového nadužívania internetu v tomto veku môže byť, ako uvádza P. Vondráčková (In Blinka et al., 2015, s. 89), neúspešnosť vo výkonovej oblasti, ktorá sa môže odraziť v pocitoch menejcennosti a dysfunkčnom vzťahu k vrstovníkom, čo následne môže viesť k preferovaniu trávenia času na internete.

Autorka uvádza **tri hlavné dôvody**, prečo sa nadmerné používanie internetu v tejto vekovej kategórii vyskytuje len v menej obmedzenej miere:

a) neskúsenosť detských používateľov internetu – iba sa učia ho používať, používajú menej online aplikácií, používajú internet najmä na školské účely,
b) obmedzený záujem o sociálne vzťahy s vrstovníkmi – menej ho používajú ako v nasledujúcom vývinovom štádiu na nadväzovanie, udržiavanie a prehlbovanie priateľských vzťahov,
c) úzky kontakt s primárnou rodinou – rodičia majú dosť veľký prehľad o tom, ako ich dieťa trávi čas, a vo väčšine prípadov do neho aktívne zasahujú.

Nadmerné používanie internetu u dospievajúcich

Do tohto obdobia možno zaradiť mládež vo veku od 13 do 20 rokov, prvá fáza dospievania (pubescencia) trvá od 12 do 15 rokov a druhá fáza (adolescencia) trvá približne od 15 do 20 rokov. Dospievanie predstavuje prechod medzi detstvom a dospelosťou. Podľa P. Vondráčkovej (In Blinka et al., 2015, s. 93) oproti predchádzajúcemu veku ide o turbulentné obdobie s radom dynamických zmien a s tromi okruhmi úloh a potrieb: **vytvorenie pevnej a stabilnej identity, nadviazanie blízkych a stabilných vzťahov s vrstovníkmi a romantickými partnermi a prispôsobenie vyvíjajúcej sa sexualite.**

Podľa Šmahela (2009) práve v tejto vekovej kategórii nájdeme jednu z najvyšších prevalencií závislostného správania alebo nadmerného používania internetu. Šmahel (In Blinka et al., 2015, s. 94) ako dôvod uvádza, že súčasní dospievajúci sú

internetovou generáciou, u ktorej sa kyberpriestor stal súčasťou každodenného života. Internet sa v tomto období môže stať spoľahlivým a vždy prístupným prostriedkom na zvládanie emočnej precitlivenosti a lability. Dospievajúci na to využívajú celé spektrum aktivít na internete – od sledovania videí cez bežné četovanie, návštevy četovacích miestností, sociálne siete či hranie online hier atď.

Špecifiká nadmerného používania internetu v mladej dospelosti

Mladá dospelosť sa vymedzuje medzi 20. až 35. rokom života človeka. Pre prvú tretinu tohto obdobia je príznačné štúdium na vysokej škole, experimentovanie a skúmanie vlastnej identity, prvé stabilnejšie dlhotrvajúce partnerské vzťahy, v oblasti kariéry ide často paralelne o návštevu školy a výkon zamestnania. Kým prvá časť tohto obdobia je dynamická s množstvom zmien, druhá časť je výrazne pokojnejšia, aby mladý človek mohol splniť vývinové úlohy príznačné pre mladú dospelosť: **dosiahnutie ekonomickej sebestačnosti a nájdenie profesijnej roly, vytvorenie stabilného partnerského vzťahu a rodičovstvo.**

Mladá dospelosť je spolu s dospievaním obdobím **najvyššej prevalencie nadmerného používania internetu**. Citovaní autori uvádzajú, že v prvej polovici obdobia mladej dospelosti sú jedinci obzvlášť ohrození nadmerným používaním internetu. Práve vysokoškolskí študenti patria k veľmi rizikovej skupine obyvateľstva. Tento fakt odborníci zdôvodňujú podľa P. Vondráčkovej (In Blinka et al., 2015, s. 98) týmito skutočnosťami: ľahšou dostupnosťou internetu, flexibilným denným programom, novým prostredím (nástup na vysokú školu) a z neho vyplývajúcimi novými vzťahmi a spoločenským postavením. Rovnako platí, že prípadné neúspešné adaptovanie na vysokú školu a zmena životného štýlu môže priniesť nemierne používanie internetu ako kompenzáciu tohto neúspechu.

Zaujímavým je iste výskumný poznatok, publikovaný P. Vondráčkovou (tamže s. 99), že pracovný stres u 21- až 55-ročných viedol k zvýšenému riziku vzniku závislosti od internetu.

V oblasti sociálnych a partnerských vzťahov môže nadmerné používanie internetu slúžiť podľa P. Vondráčkovej (tamže, s. 99) ako substitúcia za nadviazanie stabilného partnerského vzťahu. Zaujímavým, aj keď nie prekvapivým zistením je, že mladí dospelí, ktorí vykazovali znaky závislosti od internetu, síce mali priateľov, ale bolo ich viac v online prostredí ako v offline prostredí, vykazovali vyššiu hladinu sociálnej úzkosti a emočnej osamelosti. Rovnako neprekvapuje, že závislí od online hier vykazovali rad problémov v partnerských vzťahoch.

Špecifiká nadmerného používania internetu v strednej a staršej dospelosti

Ide o vývinové obdobie charakterizované vekom od 35 do 60 rokov s týmito vývinovými úlohami a charakteristikami: **dosiahnutie a udržanie uspokojivej kariéry, udržanie uspokojivých rodinných vzťahov, postupný úbytok telesných a duševných síl, generativita** (prejavovaná aktívnym prispievaním do sveta, komunity, kde človek žije). Ako uvádza P. Vondráčková (In Blinka et al., 2015, s. 101), „s pribúdajúcim vekom klesá prevalencia nadmerného používania internetu“. Súvisí to iste s tým, že ľuďom v strednej a staršej dospelosti nie je pohyb v kyberpriestore príliš vlastný. Už len dohady (keďže relevantné výskumné štúdie chýbajú) môžu predurčovať, že u jedincov v období strednej a staršej dospelosti s problémovým používaním internetu je možným spúšťačom aj riešenie dlhodobých a závažných osobných či pracovných problémov. Významným spúšťačom správania môže byť aj kríza stredného a staršieho veku spojená s úbytkom telesných a duševných síl. Autorka v tejto súvislosti uvádza kazuistiku 43-ročného muža, ktorý vyhľadal liečbu pre závislosť od sexu, ktorá sa prejavovala navštevovaním online stránok s pornografickým a sexuálnym obsahom.

Špecifiká nadmerného používania internetu v starobe

Ide o vývinové obdobie charakterizované vekom nad 60 rokov s týmito vývinovými úlohami a potrebami: **prispôsobenie sa odchodu do dôchodku, vyrovnanie sa so starnutím, prispôsobenie sa zmenám v rodinnom živote, vyrovnávanie sa so životom a prijatie faktu smrteľnosti**.

Štúdie prevalencie problémového používania internetu sú v tejto vekovej skupine iba sporadické. Najčastejšie aktivity seniorov na internete sú: online komunikácia s rodinou a priateľmi, čítanie správ, sledovanie koníčkov, vyhľadávanie zdravotných informácií, čo sú aktivity a aplikácie, ktoré nie sú z hľadiska závislostného potenciálu natoľko rizikové.

Na záver

Sme prvou generáciou zažívajúcou spolužitie generácie online prisťahovalcov (tí, ktorí si prvý PC pamätajú rovnako ako prvý mobilný telefón) a online domorodcov (tí, ktorých od narodenia sprevádzajú komunikačné technológie). Všetkých, ktorí pracujú vo sfére tzv. pomáhajúcich profesií, sme príspevkom chceli upozorniť na dôležitú úlohu: ***prispôsobovať preventívne intervencie v oblasti problémového používania internetu aj vzhľadom na vekové špecifiká cieľovej skupiny prevencie.***

LITERATÚRA

BLINKA, L., et al., 2015. *Online závislosti*. Praha: Grada, 2015, 195 s., ISBN978-80-247-5311-9.

BENKOVIČ, J. 2015. Riziká modernej doby. In Bedeker zdravia špeciál. Ako zvládať nelátkové závislosti, s. 3, 2015, ISSN 13367 2734.

HUPKOVÁ, I. – LIBERČANOVÁ, K. 2012. *Drogové závislosti a ich prevencia*. Vysokoškolské skriptá. Trnavská univerzita v Trnave. 153 s. ISBN 978-80-8082-563-8.

CHAPMAN, G., – PELLICANE, A. 2016. *Digitálne deti. Výchova vo svetle displejov.* Slovenská biblická spoločnosť. 2016, 199 s. ISBN:978-80- 8156-070-5.

VONDRÁČKOVÁ, P. – VACEK, J.2009. Závislostné správanie na internete. In *Sociálna prevencia – Prevencia nelátkových návykových chorôb*. Bratislava: Národné osvetové centrum, č. 3, 2009, s. 4 -7. ISSN 1336-9679.

SKAŘUPOVÁ, K., 2015. In BLINKA, L., 2015 et al. Online závislosti. Praha: Grada, 2015, s. 21-38, ISBN978-80-247-5311-9.

VONDRÁČKOVÁ, P. 2015. In BLINKA, L., 2015 et al. Online závislosti. Praha: Grada, 2015, s. 89-110, ISBN978-80-247-5311-9.

Vnímanie pocitu bezpečia obyvateľmi Slovenska

Výsledky výskumu verejnej mienky

Doc. PhDr. Magdaléna Ondicová, PhD., Katedra kriminológie Akadémie Policajného zboru v Bratislave

Pocit bezpečia alebo jeho opak, t. j. pocit obavy z trestnej činnosti, patrí v súčasnej kriminológii k najviac skúmaným fenoménom. Môžeme ho opísať ako psychologický stav, keď sa jednotlivec v danej situácii na danom mieste a v danom čase cíti bezpečne, prípadne pociťuje nebezpečenstvo či strach. K tejto psychickej reakcii môže dôjsť, ak je človek vystavený stresujúcej situácii, ktorá môže byť podmienená viacerými faktormi (Ústavný zákon č. 227/2002). Bezpečnosť je jedným zo základných pojmov nielen v bezpečnostnej politike. Každá ľudská činnosť má svoj bezpečnostný aspekt, počnúc bezpečnosťou mostných konštrukcií cez bezpečnosť v domácnosti po bezpečný sex. Všeobecne pod bezpečnosťou rozumieme, že to, čo robíme alebo s čím sa stretávame, nám nespôsobí ujmu, respektíve možnosť vzniku tejto ujmy je minimalizovaná na akceptovateľnú mieru (Laml, R. 2008).

Obsah príspevku je zameraný na zistenie pocitu bezpečia a sú v ňom prezentované čiastkové výsledky získané z výskumu verejnej mienky, ktorý bol realizovaný v rámci riešenia vedeckovýskumnej úlohy zameranej na riešenie prognózy vývoja kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike. Dôraz sa kladie na čiastkové výsledky získané z výskumu realizovaného na reprezentatívnej vzorke 1 096 respondentov prostredníctvom dotazníka, t. j. z odpovedí na časť otázok zameraných na zistenie pocitu bezpečia obyvateľov. Vedeckovýskumná úloha je evidovaná Akadémiou Policajného zboru v Bratislave pod číslom VTR – 3/2013 „Prognóza vývoja kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike“.

Metodológia prieskumu zameraného na zistenie pocitu bezpečia obyvateľov

Výskum zameraný na zistenie pocitu bezpečnosti medzi verejnosťou a hodnotenie práce polície vo vnímaní obyvateľov slovenských miest bol realizovaný v rámci riešenia spomínanej vedeckovýskumnej úlohy. Akadémia PZ v Bratislave pravidelne v desaťročných (v súčasnosti v päťročných) intervaloch realizuje výskum zameraný zistenie pocitu bezpečia obyvateľov Slovenska, ktorý je súčasťou vedeckovýskumnej úlohy zadanej rozkazom ministra vnútra SR č. 26/1993, bez explicitného zadania jej časového horizontu, evidovanej pod číslom PA-83-5/PVZ/1993 „Prognóza vývoja kriminality a jej kontroly v európskom regióne“. Samotný výskum sa realizoval na reprezentatívnej vzorke metódou štandardizovaného dotazníka pozostávajúceho z niekoľkých skupín otázok. Prvá skupina otázok bola zameraná na zistenie informácií o socio-demografických znakoch respondentov, ďalšiu skupinu predstavovali otázky zamerané na zistenie informácií súvisiacich so zistením pocitu bezpečia obyvateľov a názorov na prácu polície. Respondenti prieskumu boli vyberaní agentúrou podľa sledovaných znakov, konkrétne podľa pohlavia, veku, vzdelania, zamestnania, sociálnej situácie a lokality, t. j. veľkosti mesta, z ktorého respondenti pochádzali. Výskumnú vzorku prestavovalo spomínaných 1 096 respondentov z celej Slovenskej republiky. Zohľadnením pohlavia reprezentatívnu vzorku predstavovalo spolu 550 žien a 546 mužov, čo predstavovalo pomer 50,2 % a 49,8 %.

Výskumu verejnej mienky predchádzal prieskum zameraný na zistenie pocitu bezpečia obyvateľov vybraných slovenských a poľských miest a hodnotenie práce polície vo vnímaní obyvateľov v Poľsku a na Slovensku.

Výskumu realizovanému v roku 2013, ktorého čiastkové výsledky aktuálne prezentujeme, predchádzal prieskum, ktorý bol aj čiastkovou úlohou medzinárodnej vedeckovýskumnej úlohy riešenej v spolupráci Pomorskej akadémie v Słupsku (Poľská republika) a Akadémie Policajného zboru v Bratislave (Slovenská republika). Číslo projektu: 4.10.13/IBN/AP. Poľský názov projektu: I. Bezpieczeństwo wewnętrzne w Polsce. 1.1. Poczucie bezpieczeństwa publicznego i ocena pracy policji na przykładzie wybranych miast Polski (Słupsk) i Słowacji (Trnava).

Vyhodnotenie čiastkových výsledkov výskumu

Pre potreby príspevku sme svoju pozornosť pri vyhodnotení sústredili na odpovede zamerané na zistenie pocitu bezpečia v mieste trvalého bydliska respondentov, zisťovali sme, či sa respondenti v predchádzajúcom roku stali osobne obeťou trestného činu, a ak áno, či by oznámili túto skutočnosť na polícii, prípadne ak by túto skutočnosť neoznámili, aký dôvod by ich k tomu viedol. Ďalej sme zisťovali ich spokojnosť so starostlivosťou Policajného zboru o bezpečnosť v mieste bydliska a ktorú oblasť ovplyvňujúcu kvalitu života v mieste ich bydliska by bolo podľa nich potrebné riešiť. Zisťovali sme aj vedomosť obyvateľov o vývoji kriminality a tiež zdroj, z ktorého sa obyvatelia o kriminalite dozvedajú.

Na otázku *„Cítite sa bezpečne v mieste vášho bydliska?“*, na ktorú mali respondenti možnosť vybrať si z odpovedí v *škále od rozhodne áno, viac áno ako nie, viac nie ako áno, rozhodne nie a neviem to*

FOTO: Pixabay.com

posúdiť, odpovedalo viac áno ako nie či rozhodne áno, viac ako 65 % respondentov. Spolu takmer 31 % respondentov uviedlo, že sa viac necítia ako cítia či rozhodne necítia bezpečne v mieste svojho bydliska.

Graf 1 **Cítite sa v mieste bydliska bezpečne?**

Zdroj: Výsledky vlastného výskumu

Na základe odpovedí na otázku *„Stali ste sa vy osobne obeťou trestného činu v predchádzajúcom roku?“*, pri ktorej si mohli respondenti vybrať viac ponúkaných možností, môžeme hodnotiť pozitívne, že viac ako 3/4 respondentov sa vyjadrili, že sa nestali obeťou žiadneho z uvedených trestných činov. V prípade, že respondenti (spolu 1/4) uviedli, že sa stali obeťou trestného činu, najčastejšie uvádzali, že sa stali obeťou vlámaní do bytu, vreckových krádeží, krádeží bicykla alebo motocykla a podvodov. Respondenti sa ďalej stali obeťami dopravných nehôd, mali súsenosť s krádežou hospodárskych zvierat, krádežou auta alebo vecí z neho, vydierania, vyhrážania, ohrozovania. Nasledovali odpovede, že sa stali obeťami lúpežných prepadnutí a vlámania do podnikateľských priestorov a iných trestných činov.

Ďalšou zo skupiny otázok *„Ak by ste sa stali obeťou trestného činu, oznámili by ste túto skutočnosť na polícii?“* sme chceli zistiť skutočnosť, ktorá sa bezprostredne dotýka úrovne právneho povedomia obyvateľov, no určite aj vnímania práce polície verejnosťou. Respondenti mali možnosť vybrať si z odpovedí *áno a nie*. Na uvedenú otázku kladne odpovedala len mierne viac ako 1/2 respondentov.

Pri otázke *„Ak ste nepodali trestné oznámenie, aké ste mali dôvody?“* spolu takmer 35 % odpovedalo, že išlo o zanedbanie alebo malú škodu. Ďalších takmer 18 % respondentov uviedlo, že oznámenie by bolo komplikované, a len mierne viac ako 8 % uviedlo, že si to vybavili sami, poznali páchateľa. Podrobnejšie graf 2.

Graf 2 **Ak ste nepodali trestné oznámenie, aké ste mali dôvody?**

Zdroj: Výsledky vlastného výskumu

Z uvedeného nám vyplynula potreba opýtať sa aj na názor respondentov na prácu polície v ich mieste bydliska. Ďalšia zo spomínanej skupiny otázok *„Ako ste spokojný so starostlivosťou PZ o vašu bezpečnosť v mieste bydliska?“* bola zameraná na zistenie názorov na prácu polície, pričom podobne mali respondenti možnosť výberu odpovedí *od som veľmi spokojný, som viac spokojný ako nespokojný, som viac nespokojný ako spokojný, som veľmi nespokojný a neviem posúdiť*. Najčastejšie, až v 47 % sa vyskytovala odpoveď som viac spokojný ako nespokojný a dokonca 6 % respondentov odpovedalo, že sú veľmi spokojní, čo spolu predstavuje viac ako 50 % respondentov. Spolu viac ako 30 % respondentov vo svojich odpovediach uviedlo, že vo všeobecnosti s prácou polície sú viac nespokojní ako spokojní, prípadne sú dokonca veľmi nespokojní.

Okrem uvedeného veľkým prínosom tohto výskumu boli odporúčania respondentov zamerané na zlepšenie bezpečnosti v mieste bydliska

respondentov – obyvateľov, t. j odpoveď na otázku *„Ktorú oblasť ovplyvňujúci kvalitu života v mieste vášho bydliska treba riešiť?“* Najčastejšie respondenti odporúčali znižovanie nezamestnanosti (45,9 %) a znižovanie kriminality (35,5 %). Nasledovalo s výrazným odstupom zvyšovanie životnej úrovne (takmer 6 %), zlepšenie situácie v zdravotníctve (4,2 %) a zlepšenie vzťahov medzi ľuďmi (1,6 %). Medzi ďalšími boli oblasti zlepšenia kvality životného prostredia, zlepšenie kvality bývania, zlepšenie práce štátnej správy a zlepšenie kvality služieb, znižovanie korupcie či zlepšenie školstva a vzdelávania a pod.

V rámci dotazníkového prieskumu sme respondentom položili aj otázku *„V porovnaní s minulým rokom sa kriminalita v SR tento rok znížila?“*, ktorou sme chceli zistiť citlivosť obyvateľov na zmenu stavu a úrovne kriminality v priebehu jedného roka pred samotnou realizáciou výskumu. Výskum sa realizoval v mesiacoch december 2013 až január 2014.

Ako vyplynulo z odpovedí, respondenti sa vyjadrovali, že sa kriminalita zvýšila či skôr sa zvýšila ako znížila, čo uviedlo spolu takmer 39 % respondentov. Z odpovedí vyplynulo, že obyvatelia vnímajú kriminalitu skôr ako stúpajúcu, pričom štatistiky hovoria o klesaní počtu evidovaných trestných činov, čo môžeme hodnotiť ako negatívny jav, ktorý svedčí o tom, že obyvatelia reagujú na ohrozenia citlivejšie.

Kontraproduktívne pôsobia odpovede, že sa respondenti síce cítia bezpečne v mieste svojho bydliska, no tendenciu kriminality hodnotia ako stúpajúcu či skôr stúpajúcu ako klesajúcu. Svedčí to o výraznom vplyve médií na verejnú mienku a potvrdzujú to aj odpovede na otázku, z ktorého zdroja sa obyvatelia o kriminalite dozvedajú. Respondenti si mohli vybrať z možností: z *televízie, z rozhlasu, z dennej tlače, z časopisov, od členov rodiny, od priateľov a známych, od kolegov a spolužiakov, z internetu a z iných zdrojov*. Na základe informácií získaných z odpovedí respondentov sa potvrdilo výrazné ovplyvňovanie verejnej mienky masmédiami. Najviac respondentov získava informácie o kriminalite z TV, čo uviedlo až 91 % respondentov. Z internetu a z dennej tlače sa o kriminalite dozvedá len o málo viac ako 2 % respondentov. Vyskytovali sa aj odpovede, že o kriminalite sa respondenti dozvedajú od príbuzných, od priateľov a známych a z rozhlasu. Spolu len 0,3 % uviedlo ako zdroj časopisy alebo kolegov a spolužiakov.

FOTO: Pixabay.com

Záver

Na základe získaných a následne spracovaných odpovedí z výskumu môžeme konštatovať, že informácie získané z výskumu boli prínosom predovšetkým pre ďalšiu prácu polície, či už mestskej (obecnej), alebo Policajného zboru, prípadne inštitúcií, ktorých činnosť je zameraná na skvalitnenie bezpečnosti obyvateľov a zvýšenie ich pocitu bezpečia.

Získané odpovede navonok poukazujú na pozitívny obraz pocitu bezpečia obyvateľov, no nemali by sme zabudnúť na neustále zmeny nielen skladby obyvateľov, ale ani na meniace sa riziká, ktoré budú tento pocit ovplyvňovať.

Zo spracovaných informácií nám vyplynulo aj to, že podľa názoru respondentov najlepšie spôsoby, ako zabrániť kriminalite mladých sú predchádzanie rizika zapojením mládeže do výchovnej činnosti a rozvíjania záujmov a dôslednejšie trestanie, odstrašenie a odňatie slobody.

LITERATÚRA

Internetové zdroje

LAML, R. 2008. *Bezpečnosť (Národná bezpečnosť)* Bratislava: Fórum pre medzinárodnú politiku, zo dňa 05. januára 2008 [cit.2018.01.10] Dostupné na internete: http://www.mepoforum.sk/bezpecnostna-politika/slovnik/bezpecnost-narodna-bezpecnost/

ONDREJIČKA, V. 2013. *Hodnotenie a objektivizácia urbánnej bezpečnosti* [online]. Bratislava: Ústav manažmentu STU, Centrum urbánnej bezpečnosti, 2013. [cited.2016.10.10] Dostupné na internete: http://www.zuups.sk/sites/default/files/zbornik/6-prispevky/

ONDICOVÁ, M. *Pocit bezpečia obyvateľov Slovenskej republiky – výsledky výskumu verejnej mienky*: 6. kapitola. In: Korupce a další vybrané protispolečenské jevy v současné společnosti. – České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2015. – ISBN 978-80-87472-86-6. – S. 61-70.

ŠARAFÍN, V. 2011. *Perimeter pre zvýšený pocit bezpečia, zo dňa 25. 7. 2011* [online]. [cit.2017.12.15] Dostupné na internete http://www.idbjournal.sk/nazory/ing.-vladimir-sarafin/perimeter-pre-zvyseny-pocit-bezpecia.html? page_id=1327/

Legislatíva

Ústavný zákon č. 227/2002 článok 1, ods. 3 o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.

Projekt vedeckovýskumnej úlohy evidovanej Akadémiou Policajného zboru v Bratislave pod číslom VTR – 3/2013 „Prognóza vývoja kriminality a jej kontroly v Slovenskej republike“.

Limity slovenskej právnej úpravy v ochrane dospelých

JUDr. Róbert Dobrovodský, PhD., LL.M. (Tübingen)
Katedra občianskeho a obchodného práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

Potreba ochrany slabších a zraniteľných osôb

Takmer v každej právnej civilizácii sa spoločnosť zasadzuje za ochranu slabších osôb. Ochranársky prístup sa asi najvýraznejšie prejavuje pri ochrane maloletých detí, ktoré pre svoj vek nemôžu alebo nevedia presadzovať svoje práva a záujmy. Deťom poskytujú ochranu predovšetkým rodičia, ktorí sú nositeľmi rodičovských práv a povinností. Ak zlyhajú rodičia, štát poskytuje služby a pomoc vo forme sociálnoprávnej ochrany detí. Ako však slovenský zákonodarca reaguje na **odkázanosť a zraniteľnosť dospelých osôb**? V tomto príspevku nemáme na mysli odkázanosť a zraniteľnosť dospelých osôb napríklad na rozsah poskytovania zdravotnej starostlivosti alebo sociálnych služieb, ale na mysli máme odkázanosť na **ochranu právnych záujmov osoby**, ktorá napríklad pre svoje zdravotné postihnutie nevie alebo nemôže spravovať svoje právne záležitosti.

Právne záležitosti a právne úkony sa týkajú každého

Právne záležitosti a právne úkony sú súčasťou života každého človeka. Môže ísť o jednoduché a každodenné právne úkony ako kúpa tovaru v samoobsluhe alebo mesačného lístka na prepravu. Tieto úkony však môžu byť aj komplikovanejšie. Môže ísť o podanie opravného prostriedku v zložitom súdnom konaní – dovolania (Gešková), o prejavenie súhlasu so zmluvnou pokutou pri predčasnom ukončení zmluvy o používaní telekomunikačných služieb počas lehoty viazanosti, o uzatvorenie kapitálového životného poistenia alebo ukončenie pracovného pomeru (Olšovská).

K zraniteľnosti sa pridáva slabosť spotrebiteľa

Veda a prax poukazujú na to, že často dochádza k zneužívaniu postavenia spotrebiteľa ako slabšej strany na trhu. Slovenská spoločnosť ma relatívne neblahú skúsenosť so zneužitím práva voči slabším. Výstižne tento stav vyjadruje Mészáros, podľa ktorého mentálna nepripravenosť spotrebiteľov (Mészáros, 2015, s. 213) na premyslené a sofistikované právne konštrukty veriteľov umocnené využívaním zmeniek a zmenkových platobných rozkazov (Mészáros, 2011, s. 803) viedli na Slovensku k historicky bezprecedentnému stavu úžerníckej pandémie (Mészáros, 2011a s. 230). Ak sa k tejto spotrebiteľnej nevýhode a trhovej nerovnováhe pridá napríklad **psychická choroba znižujúca schopnosť rozpoznať závažnosť prejavu** vôle pre jeho ekonomický život, môže ísť o pre osobu nepriaznivú životnú situáciu. Ak v právnom poriadku nebudú existovať **jasné pravidlá ochrany zraniteľných osôb**, životné krízy jednotlivcov sa môžu prehlbovať. Nemáme pritom na mysli ochranu dospelých zraniteľných osôb pred páchaním trestných činov. V oblasti trestného práva existuje široká ponuka podporných služieb aj s ohľadom na nedávno prijatý zákon č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov. I keď trestnoprávna ochrana obetí je veľmi významná, pre ekonomickú a životnú pohodu človeka je oveľa významnejšia **ochrana zraniteľnej dospelej osoby normami opatrovníckeho práva**.

Zanedbané opatrovnícke právo

Najvýznamnejšia doména ochrany slabších a zraniteľných osôb patrí jednoznačne opatrovníckemu právu. Opatrovnícke právo je pododvetvím občianskeho práva a dotýka sa záujmu **zraniteľných osôb vo sfére občianskeho práva**. Hoci opatrovníctvo možno považovať popri rodinnom práve za jeden hodnotovo významný právny inštitút upravujúci „najintímnejšie“ osobnostné vzťahy, ani dôsledkom zásadných spoločenských a politických zmien po novembri 1989 nedošlo k výraznej reforme opatrovníctva. Jadro platnej právnej úpravy opatrovníckeho práva v Slovenskej republike nadväzuje na pôvodnú právnu úpravu obsiahnutú v Občianskom zákonníku z roku 1964. Právna úprava opatrovníckeho práva vo všeobecnej časti Občianskeho zákonníka (§ 26-30) neprešla od roku 1964 **takmer žiadnou substantívnou zmenou**. Napriek tomu, že Občiansky zákonník ako základný kódex súkromného práva upravujúci osobné a osobnostné vzťahy obyvateľov SR (Štefanko, 2016) bol novelizovaný viackrát, k **zmene opatrovníckeho práva nedošlo**.

Novely nereflektovali skutočnosť, že v porovnaní so spoločenským zriadením pred rokom 1989 sa **podstatne zmenila majetková a sociálna štruktúra obyvateľstva**. Majetok a iné majetkové práva patriace opatrovancom sa po roku 1989 stali náročnejšie na správu a taktiež vyžadujú vyššiu mieru kvalifikácie opatrovníkov (napríklad správa práv plynúcich z práva duševného vlastníctva, investičných fondov, poistenia, sporenia a podobne). Zmenila sa i majetková štruktúra obyvateľov. Obyvateľstvo Slovenskej republiky po privatizácii bytového fondu po roku 1989 nadobudlo za prístupné sumy byty do vlastníckeho práva. Väčšina obyvateľstva žije v dome

FOTO: Pixabay.com

či byte, ktorý vlastní (Jurčová – Štefanko, 2015, s. 46). Pokiaľ ide o procesné aspekty rozhodovania v tzv. opatrovníckom konaní, tu došlo k podstatnej zmene prijatím zákona č. 161/2015 Z. z. (Civilný mimosporový poriadok). Kým predchádzajúca právna úprava obsiahnutá v zákone č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok upravovala danú problematiku len v 7 ustanoveniach, Civilný mimosporový poriadok upravuje konanie o spôsobilosti na právne úkony v 21 ustanoveniach (§ 231 až 251) (Smyčková).

Potreba reakcie na demografický vývoj a zdravotný stav obyvateľov

Novely Občianskeho zákonníka **nedostatočne reflektujú demografickú štatistiku** v Slovenskej republike, ktorá ukazuje, že dochádza k starnutiu slovenskej populácie. Stav obyvateľstva v SR k 31. marcu 2015 bol takýto: v 1. štvrťroku 2015 sa v Slovenskej republike narodilo 12 991 živých detí a zomrelo 14 649 osôb.

Zdravotnícke štatistiky poukazujú na zvyšujúci sa počet ľudí s duševnou poruchou: na Slovensku bolo v roku 2014 evidovaných približne 400 000 ľudí s duševnou poruchou. Medziročne vzrástol počet nových pacientov s diagnózou zistenou prvýkrát v živote o 136,7 na 10 000 osôb, čo predstavuje viac ako 74 000 pacientov. Duševné poruchy a poruchy správania boli dôvodom priznania invalidného dôchodku v jednotlivých rokoch takto: 644 (rok 2005), 1 648 (rok 2006), 1 836 (rok 2007), 1 894 (rok 2008), 1 949 (rok 2009), 3 350 (rok 2010) (Breznoščáková).

Na základe vývoja počtu návrhov na konanie o spôsobilosti od roku 2000 sa v budúcnosti predpokladá priemerná úroveň ročného nápadu aspoň na úrovni cca 2 000 doručených vecí za rok. Priemerná hodnota ročného nápadu v predmetnej agende sa v období 2000 – 2005 pohybovala na úrovni 1 442. Prieskum Úradu komisára pre osoby so zdravotným postihnutím, realizovaný na základe údajov poskytnutých okresnými súdmi udáva (k 30. 6.2016) **16 816 osôb pozbavených spôsobilosti na právne úkony**.

Ľudskoprávne aspekty

V oblasti opatrovníctva dospelých je dôležité uviesť, že Slovenská republika je od 25. júna 2010 viazaná **Dohovorom OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím**. Účelom dohovoru je propagovať, ochraňovať a zaisťovať plné a rovnaké užívanie všetkých ľudských práv a základných slobôd pre všetky osoby s postihnutím a posilňovať rešpektovanie ich základnej dôstojnosti. Medzi osoby s postihnutím patria ľudia, ktorí majú dlhodobé fyzické, psychické, intelektuálne alebo zmyslové poškodenia, ktoré v interakcii s rozličnými bariérami môžu prekážať ich plnej a efektívnej účasti v spoločnosti na rovnoprávnom základe s ostatnými. Dohovor vo svojich 50 článkoch je založený na princípoch:

a) rešpektovania základnej dôstojnosti, individuálnej autonómie vrátane slobody robiť vlastné rozhodnutia a nezávislosti osôb so zdravotným postihnutím,
b) nediskriminácie (bližšie Varga),
c) plnej a efektívnej účasti a inklúzie v spoločnosti,
d) rešpektovania rozdielov a akceptovania osôb s postihnutím ako súčasti ľudskej rôznorodosti a ľudstva,
e) rovnosti príležitostí a dostupnosti.

Kľúčovým, pokiaľ ide o otázku spôsobilosti na právne úkony, je článok 12 (najmä odseky 4 a 5) upravujúci **rovnosť pred zákonom**. Podľa tohto znenia platí,

4. Zmluvné strany zabezpečia, aby všetky opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony poskytovali primerané a účinné záruky s cieľom zabrániť zneužitiu v súlade s medzinárodným právom v oblasti ľudských práv. Tieto záruky zabezpečia, aby opatrenia týkajúce sa uplatňovania spôsobilosti na právne úkony rešpektovali práva, vôľu a preferencie danej osoby, aby zabraňovali konfliktu záujmov a nenáležitému ovplyvňovaniu, aby boli primerané a prispôsobené situácii danej osoby, aby sa uplatňovali čo najkratšie a aby podliehali pravidelnej kontrole zo strany príslušného, nezávislého a nestranného orgánu alebo súdu. Tieto záruky musia

byť primerané tomu, do akej miery uvedené opatrenia ovplyvňujú práva a záujmy danej osoby.

5. V súlade s ustanoveniami tohto článku zmluvné strany prijmú všetky primerané a účinné opatrenia na zabezpečenie rovnakého práva osôb so zdravotným postihnutím vlastniť alebo dediť majetok, spravovať svoje finančné záležitosti a mať rovnaký prístup k bankovým pôžičkám, hypotékam a iným formám finančného úverovania a zabezpečia, aby osoby so zdravotným postihnutím neboli svojvoľne zbavené svojho majetku.

Ustanovenia tohto článku odrážajú **posun v prístupe k osobám s mentálnym či psychosociálnym postihnutím**, a to od náhradného rozhodovania, ktoré je charakteristické tým, že opatrovník rozhoduje namiesto dotknutej osoby (a v dôsledku toho dotknutá osoba je vylúčená z rozhodovania, a preto často i zo života v spoločnosti), k podporovanému rozhodovaniu, ktoré vychádza z predpokladu, že každá osoba je schopná sa rozhodnúť, môže na to však potrebovať väčšiu alebo menšiu mieru podpory.

K diskusii o opatrovníctve prispel i Ústavný súd SR (Nález ÚS SR č. I. ÚS 313/2012-52 zo dňa 28. novembra 2012), ktorý si všíma zmenu spoločenskej paradigmy konštatujúc, že zdravotné postihnutie, ako aj práva ľudí s postihnutím vníma súčasná odborná verejnosť odlišne od minulých čias. Zdravotné postihnutie sa dnes nechápe už iba v medicínskom (individuálnom) rámci, ale svoj význam nadobúda sociálny a právny rámec, ktoré oproti minulosti väčšmi ingerujú hodnoty tvoriace substrát ľudských práv, ako napríklad rešpekt a ochrana dôstojnosti. V kontexte rozhodovania o spôsobilosti na právne úkony Ústavný súd Slovenskej republiky prízvukuje význam práv človeka. Podľa súdu *zbavením/obmedzením sa ex constitutione* ***primárne sleduje záujem samotného (dotknutého) človeka a až následne záujem verejný či tretích osôb****. Zbavenie človeka spôsobilosti na právne* ***úkony (jeho právna smrť) je prostriedkom ultima ratio****, t. j. možno k nemu pristúpiť až vtedy, ak sa všetky menej represívne prostriedky (napr. trestného práva, správneho práva či „iba“ ich obmedzenia) nedajú použiť, resp. sa stanú neúčinnými.*

Posilnenie vôle opatrovanca

Vzhľadom na obmedzený rozsah príspevku sa v závere zameriame na jeden konkrétny inštitút, ktorý by smeroval k posilneniu vôle opatrovanca: Ani hmotnoprávna úprava (§ 27 OZ), ale ani procesnoprávna úprava (§ 272 a nasl. CMP) dnes **nedáva prioritu vôli dotknutej fyzickej osoby** (napríklad opatrovanca) v otázke, kto by mal byť ustanovený za opatrovníka a aké želania osoby (opatrovanca) by mal zohľadňovať. V Občianskom zákonníku by sa preto mala zakotviť možnosť osoby **vo forme vyhlásenia (tzv. testamentu)** súdu indikovať (resp. navrhnúť) fyzickú osobu alebo právnickú osobu (napríklad združenie, ktoré sa venuje pomoci osobám so zdravotným postihnutím), ktorá bude v čase nespôsobilosti osoby alebo jej neschopnosti prejavovať vôľu. Vo vyhlásení (v tzv. testamente) možno súdu indikovať, pre aké oblasti rozhodovania má byť fyzická osoba alebo právnická osoba ustanovená. Osoba by mala mať možnosť vyjadriť vopred svoje želanie, kde si želá zotrvať žiť. Samozrejme, týmto by nebola dotknutá potreba osobu hospitalizovať v zdravotníckom zariadení. Ak by to bolo v záujme osoby, súd by mohol modifikovať alebo dokonca prelomiť želanie. Dôležité však je, že bude existovať v právnom poriadku **možnosť uskutočniť toto vyhlásenie** (tzv. testament), ktoré bude slúžiť ako východiskový dôkaz, resp. vodidlo pre opatrovníka či samotný súd.

Osoba by mala mať preto možnosť vo vyhlásení sa zamerať na úlohy (rozsah), v ktorých poveruje inú osobu vykonávať za ňu úkony. Rovnako by vo vyhlásení mohli byť určité pokyny (želania), akým spôsobom sa majú úlohy splniť.

Poznámka: Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-14-0061 Rozširovanie sociálnej funkcie slovenského súkromného práva pri uplatňovaní zásad európskeho práva.

LITERATÚRA

Breznoščáková, D. – Vavrová, E. – Vašková, K. – Kimák-Fejková, M. – Sinay, V.: Duševné poruchy a invalidizácia na Slovensku.

http://www.psychiatriapreprax.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=5902&magazine_id=2 , s. 122.

General Comment on the right of persons with disabilities to be equal before the law

Gešková, K.: Dovolanie : § 419-457 In: Civilný sporový poriadok. – Praha : C. H. Beck, 2016. – ISBN 978-80-7400-629-6. - S. 1345-1448.

Jurčová, M.: Zastúpenie : In: Občiansky zákonník. – Praha : C. H. Beck, 2015. – ISBN 978-80-7400-597-8. - S. 153-208.

Olšovská, A. Skončenie pracovného pomeru. Praha : Wolters Kluwer, 2015, s. 162,163,189. ISBN 978-80-7552-001-2.

Smyčková, R. – Filo, M. Civilné mimosporové konanie: konania v niektorých statusových veciach fyzických osôb. Bratislava : C. H. Beck, 2016, s. 68, 134. ISBN 978-80-89603-48-0.

Štefanko, J.: Úvaha o súkromnom práve pre súčasnosť. In: Dny práva 2015 – Days of law 2015. – Brno : Masarykova univerzita, 2016. – ISBN 978-80-210-8199-4. – online; S. 293-309.

Štefanko, J.: K fenoménu kodifikácie súkromného práva. In: Právny obzor. – ISSN 0032-6984. – Roč. 100, č. 1 (2017), s. 16-37.

Stavrovská, Z. – Mišová, I.: Podporované rozhodovanie (2009), Združenie na pomoc ľuďom s mentálnym postihnutím v SR (www.zpmpvsr.sk), Bratislava.

Jurčová, M. – Štefanko, J.: Tenancy law in Slovakia: Housing Situation, Economic Urban and Social Factors of Housing. SEI. 2015. http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2015/01/SEI-2015-01-Studies-Jurcova-Monika-Stefanko-Jozef.pdf .

Mészáros, P.: Poskytovanie pôžičky spotrebiteľovi v minulosti a v súčasnosti. In: Novotná, M., Jurčová, M. eds. Súkromné právo v európskej perspektíve. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2011. ISBN 978-80-8082-477-8. (Mészáros, 2011a).

Mészáros, P.: Off-premises consumer contracts in Slovakia In: Off-premises contracts and consumer protection in law and praxis. – Brno : Masaryk University, 2015. – ISBN 978-80-210-7883-3.

Mészáros, P.: Zdanlivá vzdelanosť slabšej strany ako dôvod na jej diskrimináciu. In: Diskriminácia v zmluvnom práve. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015. – ISBN 978-80-8082-835-6. – S. 213-220.

Mészáros, P.: Spotrebiteľský úver a zabezpečenie jeho splatenia zmenkou. In: Právo v európskej perspektíve. – Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2011. – ISBN 978-80-8082-461-7. – S. 803-810.

Varga, P.: Zákaz diskriminácie pri poskytovaní služieb v práve EÚ. In: Diskriminácia v zmluvnom práve. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015. – ISBN 978-80-8082-835-6. – S. 61-77.

Zdravotnícka ročenka Slovenskej republiky 2015, Národné centrum zdravotníckych informácií, Bratislava 2017.

Krátka intervencia pri návykových chorobách

Pre pracovníkov pomáhajúcich profesií

MUDr. Karel Nešpor, CSc., primár, psychiatrická nemocnica Bohnice, Praha

Kto by mal vykonávať krátku intervenciu a prečo

Počet ľudí, ktorí trpia návykovou chorobou alebo sú ňou ohrození, predstavuje v stredoeurópskych krajinách rádovo desiatky percent populácie. Patria sem nielen osoby, ktoré sú závislé od alkoholu, tabaku a iných látok, ale aj tí, ktorí návykové látky škodlivo užívajú. Navyše sú tu rozšírené aj problémy spôsobené hazardom a iné návykové choroby. V porovnaní s tým je počet odborníkov špecializovaných na liečbu týchto porúch nepatrný. Túto nepriaznivú situáciu môže ovplyvniť iba to, keď sa do prevencie a liečby zapoja aj ďalší ľudia, napríklad sociálni pracovníci, praktickí lekári, psychológovia, učitelia i tí, ktorí zastávajú zodpovedné postavenie v pracovnom prostredí. Aj keby neboli zvlášť efektívni a pomohli v okruhu svojej pôsobnosti napríklad len každému desiatemu človeku, pôjde o ohromné absolútne čísla.

Rozdiel medzi včasnou a krátkou intervenciou

Cieľom včasnej intervencie (early intervention) je ovplyvniť jedinca v počiatočných štádiách, keď je liečba jednoduchšia. V rámci včasnej intervencie väčšinou postačuje krátka intervencia (brief intervention). Tieto pojmy nie sú totožné, aj keď sa niekedy môžu prekrývať. Krátka intervencia sa môže použiť aj mimo rámca včasnej intervencie, napríklad pri pokročilých stavoch, kde nie je iná pomoc z nejakého dôvodu možná alebo dostupná.

Krátko k účinnosti krátkej intervencie

Účinnosť krátkej intervencie nie je daná iba jej kvalitou, ale často viac vstupnými charakteristikami osôb, u ktorých sa krátka intervencia vykonáva. Je pochopiteľné, že liečba začínajúcich foriem závislostí býva úspešnejšia, kratšia a lacnejšia ako liečba pokročilých stavov. Uvedené možno ukázať na nasledujúcom príklade. V USA pracujú tzv. programy pomoci zamestnancom (Employee Assistance Programs) a vykazujú dobré výsledky. Terapeuti týchto programov nemajú vysokoškolské vzdelanie a používajú bežné postupy. Vysoká efektivita týchto programov je daná najmä dvoma okolnosťami:

1. Motivácia k prekonaniu problémov býva u zamestnancov veľmi silná, pretože si chcú udržať pracovnú pozíciu.
2. Do tohto programu väčšinou prichádzajú ľudia v počiatočných štádiách problému (Roman a Blum, 2002).

Kde môže prebiehať krátka intervencia

Pracovné prostredie: Krátka intervencia pre návykovú chorobu tu môže podstatne znížiť riziko pracovných úrazov (Waehrer a spol., 2016) a zvýšiť produktivitu práce.

Ordinácia praktického lekára: Túto možnosť zdôrazňujú materiály Svetovej zdravotníckej organizácie (Humeniuk a spol., 2010). To je logické, pretože osoby, ktoré zneužívajú alkohol či drogy, sú častejšie choré. O efektivite krátkej intervencie v ordinácii praktického lekára svedčí napríklad metaanalýza Bertholeta a spol. (2005).

Ďalšie zdravotnícke zariadenia, kam sa osoby zneužívajúce alkohol a iné návykové látky často dostávajú: jednotky intenzívnej starostlivosti, traumatologické pracoviská alebo interné a psychiatrické oddelenia. Treba tiež uviesť pôrodnícke a gynekologické pracoviská, pretože krátka intervencia má zásadný význam v prevencii závažných poškodení plodu. Krátku intervenciu

FOTO: Pixabay.com

u tehotných žien a tých, ktoré chcú otehotnieť, môže vykonávať aj zdravotná sestra.

Vzdelávacie inštitúcie: Programy primárnej prevencie v školskom prostredí (napríklad Life skills training program) a postupy používané pri krátkej intervencii sa do istej miery prekrývajú. Preventívne programy v školách by však na rozdiel od krátkej intervencie mali byť interaktívne a dlhodobé (napríklad 20 až 30 hodín v priebehu troch rokov) a spravidla sa týkajú celých triednych kolektívov. Krátka intervencia sa naproti tomu zameriava na osoby so zvýšeným rizikom a berie viac do úvahy špecifické potreby klienta.

Polícia, väzenstvo a súdy: U páchateľov trestných činov (najmä násilných) sú podľa výskumov uskutočňovaných v rôznych krajinách sveta problémy s alkoholom, drogami a hazardom podstatne rozšírenejšie než v bežnej populácii. Hrozba trestného stíhania a odsúdenia je silným motivačným faktorom, ktorý môže zvýšiť efektivitu krátkej intervencie. Programy krátkej intervencie a liečby pre problémy spôsobené psychoaktívnymi látkami vo výkone trestu môžu znížiť riziko recidívy trestnej činnosti (Turley a spol., 2004).

Sociálna práca: Príležitosť na krátku intervenciu poskytuje aj sociálna práca. Klient obvykle vyhľadáva tieto služby z praktických dôvodov. Podľa možností sa mu dá vyhovieť a zároveň využiť situáciu na krátku intervenciu a tým mu poskytnúť niečo navyše.

Niektoré postupy pri krátkej intervencii

Z ďalších uvedených možností si terapeut môže vybrať to, čo je v danej situácii najvhodnejšie s ohľadom na jeho možnosti a potreby klienta.

Testovanie na prítomnosť návykových látok: To je dôležité najmä v rizikových pracovných prostrediach. Pravidelné a dôsledné kontroly môžu navyše zvýšiť motiváciu pracovníka riešiť prípadný návykový problém.

Diagnostika: Diagnostiku a liečbu návykových chorôb opisujeme podrobne inde (pozri Nešpor, 2011). Tu je stručná informácia: kľúčové je odlíšiť škodlivé užívanie a závislosť. Pre závislosť je typické zhoršené sebaovládanie vo vzťahu k látke. Krátku intervenciu možno použiť v oboch prípadoch, ale v prípade rozvinutej závislosti nebude obvykle postačovať, a preto navyše odporučíme špecializovanú liečbu. V rámci diagnostického procesu môže zároveň dôjsť k posilňovaniu motivácie, o ktorom sa stručne zmieňujeme ďalej. Klient si totiž svoje problémy lepšie uvedomí a môže byť skôr ochotný ich riešiť.

Spätná väzba nadväzuje na posúdenie stavu, dá sa napríklad povedať: „Vaše kolísanie nálad môže súvisieť s alkoholom. Stavy smútku sa po opitosti objavujú často.“

Posilňovanie motivácie: Na to sa najčastejšie využívajú vhodné otázky, napríklad: „Aké problémy vám spôsobuje fajčenie? V čom by sa vám žilo lepšie, keby ste nepili? Koľko ste dohromady v hazarde prehrali?“ (Viac v Nešpor, 2011). Posilňovanie motivácie môže prebiehať i v skupine (Tucker a spol. 2017).

Jasné odporúčanie vyhnúť sa alkoholu, tabaku a drogám: O tom, že i takáto jednoduchá forma krátkej intervencie môže mať pozitívny efekt, svedčia napríklad práce autorov Kwon a spol. (2012).

Poskytnutie svojpomocných materiálov: Svojpomocné návody pre ľudí s návykovými chorobami a ich príbuzných sú voľne dostupné na adrese www.drnespor.eu.

Spolupráca s rodinou: Príbuzní a blízki priatelia môžu jedinca motivovať k zmene, ale tiež pôsobiť opačne. Priaznivý vplyv okolia je vhodné posilňovať a negatívne vplyvy eliminovať alebo aspoň oslabiť.

Využívanie telefonickej pomoci a internetu: Nemusí ísť len o krízové linky, ale aj o doplnenie alebo niekedy aj náhradu osobného kontaktu. To môže byť veľmi užitočné, keď sa napríklad jedinec s návykovým problémom nachádza v cudzine.

Kontroly a sledovanie: Dlhodobý kontakt s klientom je žiaduci najmä v prípade rozvinutej závislosti. Táto téma však presahuje rámec tohto príspevku.

Odporučiť účasť v svojpomocnej organizácii (napríklad Anonymní alkoholici): Pre terapeuta ide o časovo úspornú možnosť. Spolupráca klienta s takou organizáciou môže však trvať rad rokov, čo zvyšuje účinok intervencie.

Aktívne odovzdanie na súbežnú špecializovanú liečbu: Aktívne odovzdanie znamená, že terapeut dohodne klientovi návštevu na špecializovanom pracovisku, prípadne pacienta na túto návštevu niekto odprevadí, napríklad jeho príbuzný alebo spolupracovník. Tým sa zvyšuje pravdepodobnosť, že odovzdanie bude úspešné. Je výhodné, keď je príslušné zariadenie blízko klientovho bydliska a má dobrú povesť.

Súhrn

Krátka intervencia je časovo nenáročná pre terapeuta, a pritom môže byť veľmi účinná, zvlášť pokiaľ sa aplikuje sústavne. Vykonávať ju môžu v okruhu svojej pôsobnosti odborníci rôznych odborov vrátane pracovníkov v pomáhajúcich profesiách.

LITERATÚRA

Bertholet, N., Daeppen, J. B., Wietlisbach, V. et al. 2005. Reduction of alcohol consumption by brief alcohol intervention in primary care: systematic review and meta-analysis. Arch Intern Med 2005; 165:986-995.

Humeniuk, R., Henry-Edwards, S., Ali, R. et al. 2010. The ASSIST-linked brief intervention for hazardous and harmful substance use: A manual for use in primary care. Ženeva, WHO 2010; 46 (voľne na www.who.int).

Kwon, B., Kim, J. S., Kim, S. S. et al. 2012. Effects of Brief Advice from Family Physicians on the Readiness to Change of Korean Male At-risk Drinkers. Korean J Fam Med. 2012; 33(3):157-65.

Nešpor, K. 2011. Návykové chování a závislost, 4. vydání. Praha: Portál 2011; 176.

(Poznámka: V roku 2018 vychádza 5. a podstatne rozšírené a prepracované vydanie knihy.)

Roman, P. M., Blum, T. C. 2002. The workplace and alcohol problem prevention. Alcohol Res Health. 2002; 26(1):49-57.

Tucker, J. S., D'Amico, E. J. , Ewing, B. A. et al. A group-based motivational interviewing brief intervention to reduce substance use and sexual risk behavior among homeless young adults. J Subst Abuse Treat. 2017; 76:20-27.

Turley, A., Thornton, T., Johnson, C., Azzolino, S. 2004. Jail drug and alcohol treatment program reduces recidivism in nonviolent offenders: a longitudinal study of Monroe County, New York's, Jail Treatment Drug and Alcohol Program. Int J Offender Ther Comp Criminol 2004; 48:721-728.

Waehrer, G. M., Miller, T. R., Hendrie, D., Galvin, D. M. 2016. Employee assistance programs, drug testing, and workplace injury. J Safety Res. 2016; 57:53-60.

Subkultúry mládeže
Z pohľadu sociálnej patológie a sociálnej pedagogiky

PhDr. Josef Smolík, PhD., MBA, LL.M., Ústav sociálneho rozvoja, Fakulta regionálneho rozvoja a medzinárodných štúdií, Mendelova univerzita, Brno

Súčasné subkultúry mládeže sa pod vplyvom globalizácie (napríklad v podobe špecializovaných televíznych kanálov), sociálnych sietí, odevného i hudobného priemyslu masovo rozšírili po celom svete. Nie inak je to v prostredí strednej Európy, kde sú jednotlivé (predovšetkým hudobné) subkultúry mládeže prítomné už od 60. rokov 20. storočia.

K tradičným subkultúram mládeže patria subkultúry hippies, punk, skinheads, hip-hop, gotický rock a najrôznejšie subžánre metalu či takzvanej tanečnej (elektronickej) hudby (napríklad techno). Subkultúram mládeže sa odborne venujú sociológovia, psychológovia, sociálni pracovníci, ale aj pedagógovia či odborníci na sociálnopatologické javy (školskí metodici prevencie). Tento text sa zameria na vybrané aspekty subkultúr mládeže z pohľadu sociálnej patológie a sociálnej pedagogiky.

Subkultúry mládeže: rizikové správanie a sociálnopatologické javy

Z ontogenetického hľadiska môžeme povedať, že identifikácia so skupinou, resp. subkultúrou, poskytuje dospievajúcemu jedincovi dočasný azyl v období jeho vnútorného hľadania. Ideová paradigma subkultúry mu poskytuje možnosť konfrontovať svoje hodnoty, postoje a vzťahy k okolitému svetu, ako aj k sebe samému. Prijatie jedinca partiou patriacou do širšej subkultúry je tiež spojené s pridelením určitého statusu a roly a so socializačnými procesmi vo vnútri partie. Jedinec si tak môže v rámci subkultúry utvárať aj tzv. paralelnú kariéru, niekedy úplne odlišnú od školskej kariéry. To je dôležité najmä pre jedincov, ktorí sú v oblasti školy neúspešní: vysoký status v rámci subkultúry im umožňuje zvýšiť si sebavedomie. Podstatné je často byť „in“ (porov. Smolík, 2017).

Napriek tomu, že nemožno zanedbať pozitívne stránky jednotlivých subkultúr mládeže ako významného socializačného faktora (okrem rodiny, médií atď.), veľkej pozornosti sa dostáva predovšetkým negatívnym aspektom, hlavne jednotlivým sociálnopatologickým javom (či priamo rizikovému správaniu), ktoré sú pre niektoré subkultúrne partie charakteristické, resp. ich tak verejnosť vníma (porov. Sobotková Nielsen a kol., 2014).

Z pohľadu záujmu o subkultúry mládeže môžeme identifikovať **dve roviny rizikovosti**, ktoré sa odvíjajú od existencie subkultúr mládeže. Prvou rovinou je vplyv skutočnosti, že jedinec patrí k určitej subkultúre mládeže, čo môže (ale nutne nemusí) naňho mať negatívny vplyv. Druhá rovina sa týka pôsobenia subkultúr mládeže na spoločnosť ako celok vo forme deviantného správania (napríklad vandalizmus). Subkultúrne teórie, ktoré vznikli už v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch, chápu rizikové (deviantné, delikventné) správanie jednotlivých členov subkultúr ako spôsob riešenia kultúrne podmienených adaptačných problémov určitých jedincov a skupín. Ide o kolektívnu (nie individuálnu) adaptáciu na štrukturálnu záťaž: deviantné či delikventné subkultúry predstavujú protestné alebo obranné reakcie proti dominantnej kultúre (Smolík, 2017). Rizikové správanie mládeže označuje také vzorce správania, v dôsledku ktorých môže dochádzať k preukázateľnému nárastu výchovno-vzdelávacích, zdravotných, sociálnych a ďalších rizík, a to tak pre jedinca, ako aj pre spoločnosť (pozri Procházka, 2012, s. 133).

Rizikové správanie býva veľmi často – vzhľadom na osobnostný vývoj jedinca – účelové a v tomto zmysle funkčné. Pomáha riešiť aktuálne potreby (zvýšiť vlastné sebavedomie či pocit identity, sebadôveru, zapojiť sa do skupiny vrstovníkov a pod.), to však nijako neznižuje možné nebezpečenstvo následkov (Sobotková Nielsen a kol., 2014, s. 45).

V tejto súvislosti sa používa aj termín **deviácia**. Deviácia znamená odchýlenie od sústavy hodnôt, noriem a zvyklostí, ktorými sa riadi vo svojej väčšine spoločnosť a ktoré zakladajú nutný poriadok medziľudského súžitia (pozri Helus, 2015, s. 172). Subkultúrne teórie tvrdia, že deviácia je výsledkom konformity s normami a hodnotami tých skupín, ktorých sú indivíduá členmi (porov. Danics, Dubský, Kamín, Urban, 2009, s. 68).

Príslušníci určitej subkultúry sa často príliš neodlišujú od ďalších členov spoločnosti. Základná odlišnosť je však v oblasti noriem – subkultúra uznáva iné pravidlá a iné hodnoty, než sú tie, ktoré uznáva konformná väčšina, a preto prirodzene produkuje správanie, ktoré možno z hľadiska spoločnosti označiť za deviantné (porov. Smolík, 2017).

Subkultúrna príslušnosť môže byť aj určitým motívom potrebným na pochopenie prípadného delikventného či protispoločenského správania jedinca, napríklad pri medzisubkultúrnych konfliktoch alebo politicky motivovanom násilí. Subkultúra či životný štýl jedinca v mnohých prípadoch núti prijímať a zaujímať krajné (radikálne alebo extrémistické) stanoviská k spoločnosti, ale aj k iným subkultúram.

Rovnako aj životný štýl v rámci subkultúr môže negatívne pôsobiť v dvoch rovinách. Prvou rovinou je samotné pôsobenie subkultúrnej partie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti (objekt sociálnej deviácie).

V subkultúrach mládeže pôsobia vnútorné normy, ktoré sú v mnohých prípadoch v rozpore s normami konvenčnej spoločnosti, pričom tieto subkultúrne normy u jednotlivých členov priamo podporujú deviantné správanie (porov. Kraus, 2014). Druhou rovinou je pôsobenie subkultúrnej partie vo vzťahu k jedincovi ktorý je súčasťou tzv. subkultúrnej scény.

Zo spektra sociálnych deviácií a sociálnopatologických javov, ktoré sa často spájajú so subkultúrami mládeže, sú najvýznamnejšie zastúpené tieto:

a) Kriminalita (typicky v delikventnej skupine). Trestná činnosť získava mnohokrát nádych určitého druhu zábavy či súťaživosti, zapĺňania prebytočného (nesprávne štruktúrovaného) voľného času, potreby „realizovať sa“ a kompenzovať neúspechy či frustrujúce situácie všedného dňa. Trestná činnosť jedinca prebieha v delikventnej skupine kvalitatívne odlišne než pri individuálnom páchaní. Skupina zmnohonásobuje možnosti jedinca, zodpovednosť za činy sa presúva na vodcu či inšpirátora alebo úplne zaniká pod vplyvom „kolektívneho“ rozhodnutia, činy sa pod tlakom skupiny realizujú impulzívne, nedomyslene, skupina vytvára rámec pre súťaživé správanie nezriedka sú zaznamenané i erotické motívy, snaha zapáčiť sa alebo na seba upozorniť (Gřivna, Scheinost, Zoubková a kol., 2014, s. 444).
b) Alkoholizmus, tabakizmus či zneužívanie omamných a psychotropných látok. Sak a Saková (2004) dokonca konštatujú, že práve konzumácia drog je jedným z fenoménov, ktorý odlišuje súčasnú mládež od predchádzajúcich generácií.
c) Promiskuitné sexuálne správanie (v minulosti napr. u subkultúry hippies). Toto správanie je charakteristické častým, náhodným a nezáväzným striedaním sexuálnych partnerov. Promiskuita sa prevažne chápe ako individuálne správanie, menej frekventovane ako striedanie partnerov v skupine.
d) Politický radikalizmus. Zaujímavé sociologické a politologické sondy súčasného radikalizmu medzi mládežou v Českej republike predstavil Holas (2013) a na Slovensku Štefančík a kol. (2013). Obe štúdie si všímajú predovšetkým vplyv radikálnych politických prúdov na súčasnú mládež, prípadne sa venujú radikálnym prejavom časti mládeže.
e) Vandalizmus. Vandalizmus obvykle patrí k životnému štýlu adolescentov, rôznych partií i jedincov mužského pohlavia všeobecne, zriedka dospelých osôb. V prvom rade je nutné odlíšiť vandalizmus od programového, inštrumentálneho násilia, kde ničenie kultúrnych hodnôt a civilizačných výtvorov nie je samo osebe cieľom, ale iba sprievodným javom inak motivovaného správania. Motivácia vandalských činov je iba ničiť, a to pre ničenie samotné.
f) Agresivita (násilie voči okoliu) a samovražednosť (extrémne násilí voči sebe).
g) Automutilačné správanie (sebapoškodzovanie). Sebapoškodzovanie sa môže vykonávať niekoľkými spôsobmi, napríklad ide o pálenie sviečkou, cigaretou, vpravovanie ihiel či ostrých predmetov pod kožu, prebodávanie spínacími špendlíkmi, zabraňovanie zaceleniu rany, rezanie atď. (Martínek, 2015, s. 32).
h) Iné závislostné správanie (netománie) atď. (bližšie pozri Smolík, 2017).

Sociálna pedagogika a subkultúry mládeže

Téma subkultúr mládeže priamo vyzýva k opisu a rozpracovaniu z hľadiska sociálnej pedagogiky (napríklad vo forme konkrétnych tém či kazuistík). Vhodnými témami môžu byť napríklad vzťahy medzi jednotlivými subkultúrami mládeže, špecifickosť socializácie a výchovy v tomto prostredí, prípadne vzťah k sociálnopatologickým javom či rizikovému správaniu. Na subkultúry mládeže môžeme okrem iného nahliadať prizmou trávenia voľného času, ktorý sa môže spájať tak s negatívnymi javmi (sociálna patológia, antisociálne správanie a pod.), ako aj s pozitívnymi javmi (záujem o verejné angažovanie, vyjadrovanie postojov a pozitívne prosociálne správanie) (Smolík, 2017). Vrstovnícke či subkultúrne partie majú vplyv na vzdelávanie a výchovu. Jednou z podstatných funkcií subkultúr mládeže je vytvorenie odstupu medzi dospievajúcimi a ich rodičmi a vychovávateľmi, resp. vytvorenie určitej sociálnej identity. Na to slúži aj hudba, móda či jazyk dospievajúcich (pozri Ward, Adams, Levermore, 1997).

V súčasnosti možno pozorovať vysokú fragmentarizáciu štýlov a identít, čo je okrem iného výzva pre súčasnú sociálnu pedagogiku či pedagogickú psychológiu. Charakteristické pre súčasné štýly je aj spomínané vedomie neautentickosti u priaznivcov subkultúr, ktoré do istej miery nabúrava zažité vzorce, ktoré sa mohli uplatňovať v oblasti školskej psychológie či výchovnom poradenstve a sú opísané napríklad v metodických odporúčaniach v oblasti primárnej či sekundárnej prevencie rizikového správania. K priaznivcom jednotlivých subkultúr či životných štýlov je nutné pristupovať značne individuálne, pretože štýlová heterogenita, neautentickosť a hodnotový pluralizmus vedú k tomu, že v tejto oblasti nemožno intervenovať jednoznačným spôsobom. I to je určité nebezpečenstvo vyplývajúce z premien predtým zreteľnej skupinovej identity, ktorá bola homogénna a predstavovala i jasné normy, ktoré jedinec patriaci ku konkrétnej subkultúre zastával. Nejednoznačnosť a neistota v tejto oblasti môžu viesť i k sociálnym rizikám, keď bude v jednotlivých intervenciách dochádzať k omylom a nedorozumeniam medzi jednotlivými klientmi (žiakmi) a sociálnymi pedagógmi, školskými psychológmi a sociálnymi pracovníkmi.

Prostredie subkultúr je zo strany jednotlivých aktérov charakteristické aj určitou exkluzivitou, snahou o prehlbovanie informácií o konkrétnej subkultúre, participáciou a internalizáciou špecifických noriem či postojov. Subkultúra tak môže mať významný edukačný potenciál, ktorý môže vyplývať z faktu, že jedinec v celkom prirodzenom prostredí realizuje i autoedukáciu (zaujíma sa o „filozofiu“ subkultúry, hudobné štýly, názory, postoje, trendy atď.). Tento špecifický edukačný proces je taktiež charakteristický tým, že v rámci subkultúr väčšinou pôsobia generačne spriaznení jedinci (pozri Lojdová, 2014, s. 115).

V zahraničí sa dokonca poznatky pedagogickej psychológie, sociálnej pedagogiky a sociológie aplikované na subkultúry mládeže podriaďujú pod samostatné „subkultúrne štúdiá“ („subcultural studies“), ktoré sa venujú aj edukačným aspektom (porov. Williams, 2008).

Záver

Základnými znalosťami o subkultúrach a životných štýloch súčasnej mládeže by mali disponovať sociálni pedagógovia, sociálni pracovníci, preventisti, školskí psychológovia či rodičia. Tento príspevok sa zameral iba na vybrané aspekty vzťahujúce sa na subkultúry mládeže, predovšetkým opísal sociálnopatologické javy a tiež možnosti sociálnej pedagogiky. Ako je zrejmé, časť subkultúr je pod tlakom médií, hudobného a odevného priemyslu, čo vedie k tomu, že v súčasnosti sa skôr pracuje s termínom **štýl** než subkultúra.

LITERATÚRA

Danics, Š., Dubský, J., Kamín, T., Urban, L. , 2009, Základy sociologie a politologie. Plzeň: Aleš Čeněk. ISBN

Gřivna, T., Scheinost, M., Zoubková, I. a kol. 2014,, Kriminologie. Praha: Wolters Kluwer, 4. vydání.

Helus, Z. 2015, Sociální psychologie pro pedagogy. Praha: Grada Publishing, 2. vydání.

Holas, J. 2013, Politický radikalismus a mládež. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Kraus, B. 2014, Společnost, rodina a sociální deviace. Hradec Králové: Gaudeamus.

Lojdová, K. 2014, Zvol si mou cestu! Edukační aktivity subkultury freeganů ve veřejném prostoru. Brno: Masarykova univerzita.

Martínek, Z. 2015, Agresivitia a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada Publishing, 2. aktualizované a rozšířené vydání.

Procházka, M. 2012, Sociální pedagogika. Praha: Grada Publishing.

Sak, P., Saková, K. 2004,: Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace. Praha: Svoboda Servis.

Smolík, J. 2017, Subkultury mládeže: sociologické, psychologické a pedagogické aspekty. Brno: Mendelova univerzita v Brně.

Sobotková, Nielsen, V. a kol. 2014, Rizikové a antisociální chování v adolescenci. Praha: Grada.

Štefančík, R. a kol. 2013 Pravicový extrémizmus a mládež na Slovensku. Brno: Tribun EU.

Ward, P., Adams, S., Levermore, J. 1997 Jak se připravovat na práci s mládeží. Praha: Portál.

Williams, P. J. 2008, Teaching and Learning Guide for Youth-Subculture Studies: Sociological Tradionns and Core Concepts. Sociology Compass, roč. 2, č. 2, s. 765-774.

Keď v spoločnosti prevládajú mýty…

Mgr. Martina Bamburáková, poradenská pracovníčka pre ženy, Pomoc rodine, o. z., Michalovce

V rámci dolného južného Zemplína je občianske združenie POMOC RODINE jediné poradenské centrum, ktoré pomáha ženám zažívajúcim násilie v intímnych vzťahoch. Občianske združenie vzniklo v roku 2000 na podnet žien zažívajúcich násilie, v súčasnosti poskytujú pomoc a podporu ženám zažívajúcim násilie 3 poradenské pracovníčky. V rámci podporných služieb je poskytované špecializované sociálne poradenstvo, psychologické poradenstvo, všeobecné právne poradenstvo, krízová intervencia, sprevádzanie, sprostredkovanie utajeného bývania. Všetky služby sú ženám poskytované bezplatne.

V spoločnosti sú prezentované rôzne predstavy a presvedčenia o násilí páchanom na ženách. Je dôležité poznať tieto mýty a presvedčenia, pretože sú často prezentované ako tvrdenia, ktoré majú vysvetliť príčiny násilia páchaného na ženách. Tieto mýty sú založené na nepochopení dynamiky násilných vzťahov a nerovnosti moci a kontroly v takýchto vzťahoch. Mnohé mýty obviňujú ženy z násilného správania ich manželov alebo partnerov, v dôsledku čoho nie je vyvodená zodpovednosť za násilné správanie voči násilným mužom, ale prenáša sa na ženy alebo na iné faktory ako alkohol, drogy a podobne. Poznanie a uvedomenie si mýtov pomáha profesiám pracujúcim so ženami zažívajúcimi násilie nevnášať ich do svojej práce a zároveň pomáha nadviazať so ženou vzťah založený na väčšom pochopení a dôvere. Poznaním mýtov vieme poskytnúť ženám efektívnu pomoc a podporu.

To nie je násilie, tí dvaja sa len „hádajú“.

Medzi hádkou a násilím je podstatný rozdiel. Pri hádke ide o konflikt dvoch osôb, ktoré sú približne rovnako silné. V zdravom vzťahu je v poriadku mať odlišný názor. Odlišnosti môžu viesť k nezhodám, ale v nenásilnom vzťahu pár spoločne hľadá východiská, možnosti riešenia a rešpektujú odlišnosti svojich názorov. V násilnom vzťahu nejde o rovnocenné partnerstvo. Muži, ktorí sa správajú násilne, nerešpektujú názory a postoje svojich partneriek. Násilie nie je nezhoda – je to použitie fyzického, psychického, sexuálneho násilia a hrozieb, ktorými si násilný muž vynucuje poslušnosť, moc a kontrolu nad ženou.

Niektoré ženy chcú zažívať násilie zo strany svojich partnerov, inak by opustili svojho násilného partnera. Ženy si vyberajú partnerov, ktorí ich týrajú.

Žiadna žena nechce zažívať násilie, nechce, aby bola bitá, znásilňovaná či zabitá. Každý má právo na život bez násilia. Väčšina žien, ktoré zažívajú násilie zo strany svojich manželov/partnerov, žije v strachu o seba, svoje zdravie, svoj život, v strachu o zdravie a život svojich detí. Hovoriť, že ženy chcú zažívať násilie, vedie k obviňovaniu žien z násilia a zbavovaniu zodpovednosti mužov za ich násilné správanie. Na začiatku vzťahu sa násilní muži nesprávajú násilne. Násilné správanie sa zväčša začína až po určitom čase spolužitia a má tendenciu sa časom stupňovať. Okrem toho, násilní muži sa

zvyčajne nijako fyzicky ani inak, neodlišujú od mužov, ktorí sa nesprávajú násilne. Práve naopak, veľmi často ich okolie vníma ako príjemných spoločníkov. ***Ženy nemajú na začiatku vzťahu ako vedieť, či sa k nim muž bude v budúcnosti správať násilne***.

Ženy provokujú mužov k násiliu.

Nie je to pravda. V násilnom vzťahu býva násilným mužom za „provokáciu" často označené už to, že žena príde o niečo neskôr z práce, má na niečo vlastný názor, navštívi svoju priateľku alebo si dovolí muža kritizovať. Muži často opisujú ako provokáciu správanie, ktoré sami u seba považujú za úplne samozrejmé. Okrem toho takýto postoj hovorí, že za istých okolností má muž právo sa k žene správať násilne a tým sa zbavuje zodpovednosti za násilné správanie a prenáša zodpovednosť za násilie na ženu. Nikto nemá za žiadnych okolností právo sa k inému človeku správať násilne. Ako dospelí ľudia máme možnosť voľby. Ak nás niekto provokuje alebo nie sme vo vzťahu spokojní, máme možnosť z takejto situácie alebo vzťahu odísť. Pre násilie neexistuje žiadne ospravedlnenie.

Príčinou násilia je alkohol, drogová závislosť alebo stres. Ak násilný muž podstúpi liečbu, prestane sa správať násilne.

Nie je to pravda. Aj keď sú alkohol a drogy často spájané s témou násilia páchaného na ženách, nie sú jeho príčinou. Existuje veľa mužov, ktorí vôbec nepijú ani neužívajú drogy a správajú sa násilne, a tí, ktorí užívajú alkohol a drogy, sa zase zväčša nesprávajú násilne k iným ľuďom, ale len k svojim partnerkám. Násilní muži, ktorí majú problém s alkoholom alebo užívaním drog, ho často používajú na ospravedlnenie svojho násilného správania. Alkohol je v prípadoch násilia páchaného na ženách jeden z rizikových faktorov, ktorého užívanie sa spája s ohrozením ženy závažným násilím. Je dôležité uvedomiť si, že násilie páchané na ženách a závislosť od alkoholu alebo drog sú dva odlišné problémy, ktoré je potrebné vnímať a riešiť oddelene.

Muži, ktorí sa správajú násilne, sú psychicky chorí.

Výskumy ukázali, že tento názor nie je v súlade s údajmi o výskyte násilia. Zistilo sa, že násilie páchané na ženách sa vyskytuje v oveľa vyššej miere, ako sa pôvodne predpokladalo. Okrem toho výsledky psychologických testov ukázali, že väčšina mužov, ktorí sa správajú násilne, netrpí žiadnou psychickou poruchou alebo ochorením. Ich profil nezodpovedá profilu ľudí, ktorí trpia psychickým ochorením a správajú sa násilne – muži, ktorí sa správajú násilne, sa takto správajú iba k svojim partnerkám. Prítomnosť psychického ochorenia u muža, ktorý sa zároveň k svojej manželke alebo partnerke správa násilne, je rizikový faktor, ktorý môže viesť k závažnejšiemu ohrozeniu žien.

Muž môže byť dobrým otcom, aj keď sa správa násilne k matke svojich detí a mal by mať umožnenú striedavú starostlivosť o deti.

Nie je to pravda. Mnohé výskumné štúdie poukazujú na to, že muži, ktorí sa správajú násilne k svojim partnerkám, sa v 70 % prípadov správali násilne aj k deťom. Vplyv na deti, ktoré sú svedkami násilia voči svojej mame, je rovnako závažný. Násilní muži často prejavujú zvýšený záujem o deti práve v čase odchodu ženy z násilného vzťahu alebo tesne potom preto, aby si zabezpečili kontakt a tým aj kontrolu nad svojimi partnerkami/manželkami aj po ich odchode zo vzťahu.

Muži, ktorí sa správajú násilne k svojim partnerkám/manželkám, sa tak správajú preto, lebo sami v detstve zažili násilie.

Vzhľadom na to, aké rozšírené je násilie páchané na ženách, veľmi veľa mužov muselo vidieť, ako ich matky zažívali násilie. Výskumy ukazujú, že väčšina mužov, ktorí sa správajú k svojim partnerkám/manželkám násilne, nikdy nebola svedkom násilia voči svojim matkám. Na druhej strane dve tretiny mužov, ktorí boli svedkami násilia alebo ho zažili ako deti, sa k svojim partnerkám/manželkám nesprávajú násilne.

Násilie páchané na ženách sa vyskytuje iba v chudobných, nevzdelaných a menšinových rodinách.

Nie je to pravda. Násilie páchané na ženách sa vyskytuje na všetkých úrovniach spoločnosti, bez ohľadu na to, či sú ľudia chudobní alebo bohatí, či sú z majority alebo z nejakej menšiny. Je často jednoduchšie udržať násilie v tajnosti, keď má človek peniaze, ale aj tak k nemu dochádza. Neexistuje žiaden dôkaz toho, že sa menej vzdelaní alebo chudobní muži správajú k svojim manželkám alebo partnerkám násilne častejšie ako vzdelanejší a bohatí muži. Pre ženy z prostredia, kde je rozprávanie o zážitkoch s násilím tabuizované, je ešte ťažšie hľadať a dostať pomoc. Dôvody, pre ktoré ženy z chudobných, prípadne menšinových rodín nevyhľadávajú pomoc, sú napríklad: nedostatok dostupných informácií o násilí páchanom na ženách, nedostatok zdrojov pomoci a podpory, vysoká miera izolácie niektorých komunít alebo nízka miera povedomia o príčinách a dôsledkoch násilia páchaného na ženách.

Ak poznáte ženu vo svojom okolí, ktorá zažíva násilie zo strany svojho partnera/manžela, neodsudzujte ju, ale podporte a posilnite. Poskytnite jej kontakt na poradenské centrá pre ženy zažívajúce násilie: www.bezpecnazenskasiet.sk.

BEZPEČNÁ ŽENSKÁ SIEŤ
PROTI NÁSILIU NA ŽENÁCH

LITERATÚRA

Mýty a fakty o násilí na ženách. Možnosť voľby, 29.10.2014, dostupné na http://moznostvolby.sk/myty-a-fakty-o-nisili-na-zenach/

FENESTRA: študijný materiál k tréningu NÁSILIE PÁCHANÉ NA ŽENÁCH V PÁROVÝCH VZŤAHOCH: Účinná intervencia psycho-sociálnych profesií v oblasti násilia páchaného na ženách v párových vzťahoch, 2015.

Terapeutická a sociálna pomoc zdravotne znevýhodneným klientom

Mgr. Beáta Horváthová, riaditeľka, Psychosociálne centrum, Košice

Psychosociálne centrum Košice (ďalej len PSC) bolo v roku 1994 zriadené ako mestská príspevková organizácia, ktorá zabezpečuje predovšetkým služby typu denného stacionára pre psychicky ohrozených jedincov a ľudí v krízach pomocou intenzívneho psychoterapeutického a socioterapeutického vplyvu.

Ďalšou činnosťou bolo poskytovanie preventívnej pomoci pre ľudí ohrozených závislosťami od psychoaktívnych látok, poruchami príjmu potravy, problémami sexuálneho charakteru a inými závislosťami, ako aj poskytovanie poradenskej činnosti formou poradne zdravia s cieľom dosiahnuť aktívny prístup klientov k vlastnému zdraviu (zriaďovateľská listina zo dňa 29. 11. 1994). V tom čase to boli pre samosprávu aj verejnosť prvé kroky konkrétnej služby a pomoci nie na úrovni štátnej zdravotníckej starostlivosti alebo štátnej sociálnej starostlivosti, ale doplnkovej služby osobne zanietených a presvedčených odborníkov, ktorí z praxe vedia, čo ľuďom v problémovej situácii prospeje, ako sa môžu so svojím hendikepom vyrovnať, prípadne naučiť žiť a súčasne aj fungovať v riadnom rodinnom, pracovnom, spoločenskom živote. Súčasne to bola snaha o nové postavenie a ponúknutie zdravotníckej a sociálnej služby bližšie k ľuďom, ktorí to potrebujú, berúc do úvahy ich osobnostné aj spoločenské obmedzenia z dôvodu zdravotného či sociálneho hendikepu.

V súčasnosti ponúka PSC široké spektrum služieb zdravotníckej starostlivosti v špecializovaných ambulanciách, skupinových terapiách, podporných svojpomocných skupinách a sociálnej pomoci na úrovni ambulantných aj pobytových služieb klientom v rôznych životných situáciách, v sociálnej núdzi, so zdravotným znevýhodnením alebo hendikepom.

V odbornej literatúre sa stretávame s viacerými definíciami zdravotného znevýhodnenia alebo zdravotného postihnutia.

- Š. Strieženec (1996): „Ujma spôsobená telesnou alebo duševnou poruchou alebo ich kombináciou.“
- K. Repková (2003): „Znevýhodnenie, ktoré má človek s dlhodobou alebo trvalou poruchou telesného alebo duševného zdravia v štandardne usporiadanom životnom a sociálnom prostredí a ktoré je potrebné minimalizovať intervenciami v rámci sociálnej politiky a sociálnej práce.“
- M. Šramatá (In J. Levická, A. Mrázová, 2004): „Porucha psychickej, fyzickej alebo intelektovej funkcie jedinca s trvalými následkami spojená s obmedzenou schopnosťou vzdelávania, s obmedzenou pracovnou schopnosťou, zvýšenými nárokmi na zdravotnícku a sociálnu starostlivosť s podstatne zníženou kvalitou života.“
- P. Hartl (2000): „Akákoľvek porucha duševná alebo telesná, dočasná, dlhodobá alebo trvalá, alebo hendikep, ktorý jednotlivcovi bráni účinne sa prispôsobovať bežným nárokom života“.

Po tomto definičnom vymedzení dospejeme pravdepodobne k presvedčeniu, že prelínanie zdravotnej starostlivosti a sociálnych služieb v PSC má pozitívny vplyv na celkový efekt pomoci, komfort klienta, bezpečie klienta, ale aj na prácu zamestnancov. V procese poradenských činností s týmito klientmi zohráva dôležitú úlohu reedukačný proces, t. j. náprava určitých nespôsobilostí, defektov pomocou psychologických prostriedkov a zákonitostí formou didaktických postupov. V poslednom období sa rozvinuli najmä psychoterapeutické metódy, ktoré vychádzajú z psychológie učenia. Používajú sa pri neurózach, psychosomatických poruchách, sociálnej adaptácii a pod. (A. Tokárová a et al.., 2002).

Na zdravotníckom úseku ponúka PSC služby v dvoch špecializovaných ambulanciách – psychologickej a psychiatrickej – podľa zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení.

Psychologická ambulancia zabezpečuje psychodiagnostiku detí aj dospelých:

- kompletné klinicko-psychologické vyšetrenie z liečebných dôvodov,
- posudkové vyšetrenie,
- vyšetrenie štruktúry osobnosti,
- vyšetrenie úrovne intelektu,
- vyšetrenie stupňa narušenia jednotlivých funkcií – pamäti, pozornosti atď.,
- vyšetrenie psychickej spôsobilosti na vykonávanie SBS,
- vyšetrenie psychickej spôsobilosti na nosenie, držanie zbraní a streliva;

liečbu psychických porúch detí aj dospelých:

- poruchy psychického vývinu,
- psychosomatické poruchy,
- neurotické poruchy,
- závislosti všetkých druhov,
- skupinová terapia hendikepovaných a dlhodobo chorých pacientov.

Psychiatrická ambulancia zabezpečuje ambulantnú starostlivosť a liečbu psychiatrických pacientov detských aj dospelých v rámci zdravotného poistenia aj samoplatcov. Zároveň sú zabezpečované kurzy, školenia, výcviky pre rôzne cieľové skupiny (podporné stretnutia pre opatrovateľky na uľahčenie zvládania opatrovania chorých a postihnutých,

psychologická starostlivosť pre profesionálnych rodičov, rozvoj manažérskych zručností, komunikačné zručnosti a pod.).

Na sociálnom úseku zabezpečuje PSC sociálnu pomoc a ambulantné a pobytové sociálne služby podľa zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov a podľa zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov.

Ambulantné sociálne služby:

- základné sociálne poradenstvo,
- špecializované sociálne poradenstvo,
- denný stacionár pre psychicky hendikepovaných klientov,
- komunitné centrum.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately:

- psychologické poradenstvo, pomoc a podpora rodine v krízovej situácii,
- asistované stretnutia rodičov v krízovej situácii.

Pobytové sociálne služby:

- zariadenie núdzového bývania (kapacita 73 miest),
- útulok (kapacita 11 miest)
- zariadenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately – Krízové stredisko (kapacita 10 miest).

Okrem týchto služieb sa realizujú ďalšie aktivity podľa aktuálnych potrieb občanov mesta a možností PSC prostredníctvom projektov, spolupráce s verejnými aj neverejnými inštitúciami a subjektmi.

LITERATÚRA

Tokárová, A. a kol. 2002. Sociálna práca. Kapitoly z dejín teórie a metodiky sociálnej práce. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, s.572, ISBN 9788096941988

Koščo, J. a kol.1987. Poradenská psychológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 448 s.

Zriaďovateľská listina Psychosociálneho centra Košice

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti , službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov

Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov

Starší ako obete násilia, zneužívania a týrania

Ľubica Gálisová, prezidentka, Fórum pre pomoc starším – národná sieť, Prievidza

Ageizmus, teda vekovú diskrimináciu alebo diskrimináciu na základe veku, definoval v roku 1968 Robert N. Butler, riaditeľ amerického Národného inštitútu pre starnutie.

Fórum pre pomoc starším sa zaoberá diskrimináciou a ochranou práv osôb starších ako 18 rokov. Problémom je rast násilia páchaného na starších ľuďoch. Prieskum o násilí páchanom na starších ľuďoch to potvrdzuje.

Viac ako 80 % opýtaných sa stretlo s násilím alebo sami ho zažili, či už fyzické, psychické, alebo materiálne. Najčastejšie sa deje v rodinnom prostredí (46,41 %), v zdravotníckych službách (32,53 %), sociálnych zariadeniach (21,06 %). Výsledky prieskumu sú alarmujúce, tento problém treba komplexne riešiť. Je to jediný prieskum o tejto problematike na Slovensku.

Nie je presne definované, kde sa násilie odohráva, aké sú príčiny. Nezohľadňujú sa jeho špecifiká, osobitné potreby špeciálnej ochrany. Starší človek ako obeť násilia sa nevie dovolať ochrany ani pomoci. Násilie páchané na starších ľuďoch nedefinujú lekári ani rôzne inštitúcie. O probléme násilia páchaného starších ľuďoch je málo informácií a nedostatočné povedomie.

Naša prax a skúsenosť potvrdzuje, že počet prípadov zanedbávania starostlivosti a násilia narastá. Z našich štatistík vyplýva, že každý tretí prípad sa týka domáceho násilia.

Násilie definovala Svetová zdravotnícka organizácia (2002) ako „**úmyselné použitie či hrozbu použitia fyzickej sily alebo moci proti sebe, inej osobe, proti skupine či komunite, a to moci, ktorá má alebo s vysokou pravdepodobnosťou bude mať za následok poranenie, smrť, psychickú ujmu, poruchu vývoja či depriváciu**“.

Problém týrania a násilia je závažný problém, ktorý starnutím populácie bude narastať. Deje sa za zatvorenými dverami a je ťažké ho identifikovať. Násilie na senioroch si vyžaduje špeciálny prístup a spoluprácu pri jeho monitorovaní, diagnostikovaní, poskytovaní služieb pomoci i prevencie. Obete sa nemajú možnosť sťažovať, lebo sú izolované. Za násilie na nich páchané sa hanbia, nechcú ho priznať a samy sa z neho obviňujú.

Násilie páchané na starších ľuďoch sa deje na rôznych úrovniach. V sociálnych a zdravotníckych inštitúciách sa stretávajú s ponižujúcim až urážajúcim prístupom. V zdravotníckych zariadeniach nie je zabezpečená intimita, súkromie starších ľudí, dochádza k ponižujúcemu zachádzaniu s nimi, nedodržiava sa poskytovanie úkonov pri zachovaní dôstojnosti chorého. Starší ľudia sú vystavení nešetrnému zaobchádzaniu, jednotlivé úkony vrátane hygienických sa neposkytujú s ohľadom na ochranu súkromia a dôstojnosti človeka.

Násilie je forma ubližovania, prejavu nadvlády, vyhrážanie, zneužívanie moci, fyzického, psychického a sexuálneho nátlaku. Dochádza aj k fyzickému násiliu, rôznym bitkám a telesným trestom za akékoľvek malé zlyhanie. Najčastejšie dochádza k psychickému násiliu, ktoré je veľmi zákernou formou, pretože je ťažko dokázateľné.

Formy násilia páchaného na starších

Telesné týranie je zámerné pôsobenie bolesti, zraňovanie alebo odopieranie základných životných potrieb. Ide o bitie, kopanie, škrtenie, zrážanie k zemi či o iné agresívne výpady, ale tiež vystavovanie chladu, odopieranie jedla, liekov, ošatenia a pod.

Citové a psychické týranie predstavuje urážky, hrozby, zastrašovanie, ponižovanie, obmedzovanie autonómneho rozhodovania o sebe samom, znižovanie sebavedomia a sebaúcty, zdôrazňovanie nepotrebnosti, nadbytočnosti a hrubé až vulgárne nadávanie. Ďalej ide o časté vyhrážanie presťahovaním, vysťahovaním, umiestnením v sociálnom zariadení. Patrí sem aj obmedzovanie kontaktov, zatváranie v bytoch, izolácia od ostatných členov rodiny, zabraňovanie pohybu, bránenie v sledovaní obľúbených televíznych či rozhlasových relácií.

Finančné a majetkové zneužívanie je veľmi časté. Patrí sem odoberanie penzie a zákaz používania týchto prostriedkov samostatne, zákaz kupovania liekov, stravy, oblečenia, snaha o prepis a darovanie majetku. Je to aj záujem zbaviť starších ľudí spôsobilosti na právne úkony s cieľom získať majetok.

Zanedbanie starostlivosti predstavuje nezabezpečenie primeraných potrieb. Ide o poruchy výživy a hydratácie, prechladnutie, nedostatky v osobnej hygiene a v oblečení, poranenia z pádov, hnisavé kožné choroby, rany, dekubity, zavšivenie či výrazná zanedbanosť odevu a príbytku, sociálna izolácia, zamedzenie komunikácie, úzkosť, apatia.

Nežiaduce formy ošetrovania predstavujú neprimeranú starostlivosť, nežiaducu medicinalizáciu, demedicinalizáciu starostlivosti, poskytovanie nadmerného množstva psychofarmák. Zaraďujeme sem aj odloženie závislých členov rodiny do nemocníc či odmietanie ich prevzatia do domácej starostlivosti po hospitalizácii v nemocnici.

Podľa výsledkov prieskumu **k násiliu páchanému na starších ľuďoch dochádza** v zariadeniach sociálnej starostlivosti, zdravotníckych službách, najčastejšie v rodinách. V poslednom období zaznamenávame týranie i v obytných domoch.

Diagnostika týrania a zanedbávania je nedostatočná z dôvodu netradičnosti chápania tohto javu ako medicínskeho problému, nedostatočnej zameranosti na túto problematiku, lebo sa deje za zatvorenými dverami. Často sa stretávame s nechuťou zapliesť sa do chúlostivých záležitostí, sporných obviňovaní a následných úradných konaní. Obete týranie popierajú, boja sa alebo sa hanbia ho priznať. Chýba kontrola pri poskytovaní starostlivosti hlavne imobilným a starším osobám vo vysokom veku, pretrváva aj nedostatočná zdravotná kontrola u ošetrujúceho lekára.

Príčiny násilia páchaného na starších ľuďoch

Postavenie a vnímanie starších ľudí v spoločnosti ako záťaže, nepotrebnej skupiny ovplyvňuje postavenie starších ľudí v rodine. Nie sú informácie a definície, čo je to násilie páchané na starších, ako sa prejavuje. Nie je považované za problém a nevenuje sa mu pozornosť. Násilie ovplyvňuje aj záujem rodiny získať majetok a financie starších ľudí (s tým súvisí zlá legislatíva pri dedení), tiež alkoholizmus, drogy, sociálne postavenie rodiny. Nie je podpora tejto problematiky a aktivít na ochranu starších ľudí, ako ani ochrana a podpora rodiny.

Ako eliminovať násilie

Na elimináciu násilia páchaného na starších ľuďoch je potrebné:

- uskutočniť analýzu tohto javu, zistiť jeho formy, príčiny a dôsledky;
- monitorovať postupy inštitúcií a foriem poskytovania pomoci a ochrany obetí násilia;
- prijať vhodnú legislatívu, zákonné normy na ochranu starších ľudí ako zraniteľných a chránených osôb a prísnejšie sankcie pre páchateľov násilia;
- prijať zákonné normy na monitorovanie a kontrolu pri poskytovaní starostlivosti starším;
- robiť širokú kampaň a zabezpečiť informovanosť o násilí v médiách;
- realizovať prevenciu a zvyšovať právne vedomie starších ľudí;
- uskutočňovať školenia a vzdelávanie o tejto problematike pre sudcov, lekárov, políciu, zástupcov samosprávy;
- vytvoriť manuály pre postupy a spoluprácu rôznych inštitúcií pri prevencii, monitorovaní a odhaľovaní prípadov páchania násilia;
- vytvoriť priestor a podmienky na poskytovanie informácií verejnosti o prípadoch páchania násilia na starších ľuďoch.

Prevenciu a informovanosť o násilí robí Fórum pre pomoc starším prostredníctvom svojho časopisu Fórum seniorov a v rámci workshopov, na podujatiach, v médiách.

Spoločnosť nesmie tolerovať násilie, pretože môže zasiahnuť každého človeka. Násilím v rodine netrpí len obeť, zasahuje všetkých členov rodiny. Musíme prevziať zodpovednosť a informovať o podstate problému, možnostiach pomoci obetiam a zásahov voči páchateľom.

LITERATÚRA

1) EURÓPSKA KOMISIA. Politika starnutia obyvateľstva a sociálneho štátu [online]. [cit. 2015-07-22]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/economy_finance/structural_reforms/ageing/index_sk.htm

2) GÁLISOVÁ, L., FLIMELOVÁ, E. 2014. Prieskum týrania a zlého zaobchádzania so staršími ľuďmi. Dostupné z: http://www.forumseniorov.sk/

3) KALVACH, Z., ZADÁK, Z. aj. Geriatrie a gerontologie. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a. s., 2004. 861 s. ISBN 80:247:0548:6.

4) Závery z rokovania konferencie Zneužívanie a násilie na starších nový fenomén v spoločnosti. www.forumseniorov.sk

5) EuROPEAN – Európsky referenčný rámec pre prevenciu zneužívania a týrania starších – pozadie, osvedčené postupy a odporúčania – medzinárodný projekt. www.forumseniorov.sk

6) HEGYI, Ladislav. Ageizmus a násilie na starších ľuďoch. Ageizmus a násilie na starších ľuďoch [online]. 2012 : 15 [cit. 2015-07-21]. ISSN 1338-4392. Dostupné z: http://www.i-med.sk/moodle/form/pdf.php?id=536

Kozmo a jeho dobrodružstvá

Preventívny program pre deti

PhDr. Marek Madro, Mgr. Mariana Kováčová, PhD., Centrum Slniečko, n. o.

Každé dieťa má svoje práva. Sú spísané v Dohovore o právach dieťaťa, ktorého hlavným cieľom je najlepší záujem dieťaťa.

Napriek tomuto dohovoru je na Slovensku množstvo detí vystavených rôznym formám násilia – niekedy aj viacerým súčasne, ktorým sa nevedia brániť. Z prieskumu MPSVR SR z roku 2017, na ktorom sa zúčastnilo 2 856 žiakov 8. a 9. ročníka základných škôl (z toho bolo 49,3 % chlapcov a 50,7 % dievčat), vyplýva, že v rámci Slovenskej republiky boli deti vystavené: fyzickému týraniu so závažnejšími dôsledkami (7 % chlapcov a 10,5 % dievčat), psychickému týraniu (28,6 % chlapcov a 37,8 % dievčat), zanedbávaniu (11,4 % chlapcov a 12,9 % dievčat) a 2,6 % chlapcov a 3,9 % dievčat sa stretlo s prejavmi sexuálneho násilia.

Násilia sa nemusia dopúšťať iba dospelí. Násilné správanie sa vyskytuje už medzi deťmi predškolského veku (Hanish et al., 2012), hoci v menej sofistikovanej forme než u starších detí (Ostrov et al., 2004).

Učiť deti sociálnym zručnostiam, vzájomnému pomáhaniu, spolupráci či chápaniu už v prvých rokoch života môže pomôcť k eliminácii násilného správania v budúcnosti (Ostrov et al., 2009). S nástupom do materskej školy sa deti učia novým pravidlám, fungovaniu v kolektíve, utvárajú si vzorce správania a základnú platformu hodnotového systému. Práve v tomto veku je dôležité posilňovanie autonómie, tvorivosti a utvárania základov zodpovednosti vo vzťahu k sebe a k iným (Grácová, 2015).

O násilí netreba mlčať. Primerane veku o ňom s dieťaťom hovorme a pomôžme mu tak žiť život v bezpečí. Pomôcť pri tom môže aj preventívny program KOZMO a jeho dobrodružstvá. Učí deti nenásilnej komunikácií, tolerancii, poznaniu vlastných emócií a emócií obetí násilia, ponúka nástroje na riešenie konfliktov a násilia medzi sebou.

Program má edukačný vplyv v citlivom období začiatku socializácie detí vo vzdelávacom systéme. Budujú si hodnotovo-vedomostný základ, ktorý im pomôže v kritických chvíľach rozhodnúť sa o svojom konaní. Súčasťou sú pohybové aktivity či aktivity zamerané na sústredenie. Dôležité sú aj zážitkové aktivity, vďaka ktorým si dieťa odskúša pozitívne správanie a zároveň tieto aktivity dávajú deťom možnosť vcítiť sa do roly obetí násilia. Grácová (2015) uvádza, že v osvojovaní prosociálneho správania pomáha aj stotožnenie s postavami príbehu a aktivity. V našom preventívnom programe sú nimi kozmonaut KOZMO, ktorého stvárňuje maňuška, jeho kamaráti a lektori, ktorí prezentujú pozitívne vzorce správania. Prostredníctvom aktivít deti spolupracujú a učia sa, že spoločným úsilím je možné niektoré ciele splniť efektívnejšie. Maňuška Kozmo lektorom umožňuje s deťmi komunikovať aj o citlivých témach.

Kozmove zážitky sú prezentované prostredníctvom videí, príbehov a rozprávkovej knihy Kozmo a jeho dobrodružstvá, ktoré umožňujú ďalší rozhovor. Aj ostatné pomôcky (pexeso, maľovanka, metodická príručka Pomôcka pre dospelákov) pomáhajú interaktívnej práci dospelých s deťmi.

Odborníci, ktorí majú záujem tento preventívny program realizovať, môžu získať tzv. KOZMOBOX, ktorý obsahuje tieto a iné dôležité pomôcky.

Preventívny program prešiel pilotným overovaním so 145 deťmi v troch mestách. Vedenie a učiteľky materských škôl tento preventívny program zhodnotili ako zaujímavý a užitočný, vďaka spomínaným pomôckam deti intenzívnejšie prežívali dej a svoje zážitky. Výsledky taktiež ukázali, že deti, ktoré absolvovali daný program, sú vnímavejšie a citlivejšie voči prejavom násilia, tolerantnejšie, komunikatívnejšie, viac si uvedomujú potrebu kooperácie a vzájomnej pomoci.

Program plánujeme rozšíriť do ďalších škôl aj prostredníctvom akreditovaného vzdelávania odborníkov pracujúcich s deťmi.

LITERATÚRA

GRÁCOVÁ, Janette, 2015. *Rozvoj osobnosti dieťaťa prostredníctvom prosociálnych hier v materskej škole*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum. ISBN 978-80-565-1199-2.

Hanish, L. D. – Sallquist, J. – Didonato, M. – Fabes, R.A. – Martin, C. L. L. 2012. Aggression by whom – Aggression toward Whom: Behavioral Predictors of Same- and Other Gender Aggression in Early Childhood. *Developmental Psychology.* Advanced online Publication. DOI: 10.1037/a0027510.

Ostrov, J. M. – Woods, K. E. – Jansen, E. A. – Canas, J. F. – Crick, N. R. 2004. An observational study od delivered and receives agression, gender and social-psychological adjustmenet in preschool: „This white crayon doesn´t work...“. *Early childhood Reseach Quarterly, 19*/2, 355-371.

Ostrov, J. M. – Massetti, G. M. – Stanffacher, K. – Godleski, S. A. – Hart, K. C. – Karch, K. M. – Mullins, A. D. – Ries, E. E. 2009. An intervention for relational and physical aggression in early childhood: A Preliminary study. *Early Childhood Research Quarterly, 24,* 15-28.

Robíme ochranu s deťmi

Mgr. Alena Molčanová, sociálna pracovníčka, poradkyňa, koordinátorka, Návrat, o. z., Prešov

Je to už viac ako dvadsať rokov, čo sme skladali myšlienky, ktoré sú dnes zhmotnené v celku aktivít pod názvom Návrat. Pri tejto príležitosti sme sa preto rozhodli parafrázovať jeden známy provokatívny výrok do tvrdenia: *... Návrat neexistuje...*

Pôvodný výrok Donalda Winnicotta znie: *„Dieťa neexistuje... existuje len matka a dieťa.“*

Aj preto sa prakticky a odborne usilujeme o dosiahnutie takého stavu v spoločnosti, v ktorom:

- všetky deti budú prežívať detstvo v rodinách schopných poskytnúť im bezpečie, starostlivosť a lásku,
- všetky opustené deti nájdu útočisko v rodinách ochotných postarať sa o ne,
- rodinám s vážnymi problémami bude včas poskytnutá potrebná sociálna a psychologická pomoc, aby sa predišlo vážnemu strádaniu detí.

To všetko robíme preto, že sme presvedčení, že **dieťa** má právo na plný rozvoj svojej osobnosti a na napĺňanie základných fyzických a psychických potrieb. Veríme, že **rodina** je optimálnym prostredím, v ktorom môže dieťa dozrieť v plnohodnotnú a zodpovednú bytosť. A že je priestorom, ktorý poskytne dieťaťu lásku, prijatie, pocit bezpečia a istoty. A robíme to aj preto, že sme presvedčení, že **medziľudské vzťahy** majú rozhodujúci význam pre kvalitu života. A že pre zdravý vývin dieťaťa sú nenahraditeľné vzťahy s rodičmi, s ktorými dieťa potrebuje vyrastať – či už sú to rodičia vlastní, alebo náhradní.

Čo v našom ponímaní znamená prakticky sa usilujeme?

Denne časti nášho tímu vyrážajú do rodín, vlastných rodín detí, ktoré sa z nejakého dôvodu nevedia o svoje deti postarať a v tejto starostlivosti potrebujú podporu a pomoc. Možno aj okolo vás je mnoho rodičov, ktorí sú utrápení, bezradní a ich trápenie a bezradnosť sa odráža v ich vzťahu voči deťom. Hoci ich milujú, v záťaži, ktorú žijú, im ubližujú. Nie sú to príjemné pohľady, no keď nahliadneme hlbšie, zisťujeme, že mnohí z nich by sa o deti radi dobre starali, ich trápenia a starosti im však berú sily, a tak na deti neostáva. Poviete si, tým deťom treba pomôcť! Ale ako? Čo zaváži? To, keď rodič bude schopný! A tak pomaly a opatrne „čítame“ ich príbeh a hľadáme aj tie najmenšie zdroje – iskričky, ktorých rozdúchavaním sa postupne rodičia stávajú lepšími. Hľadáme s nimi silu zvládať ťažkosti, učíme ich starať sa o deti tak, aby boli v bezpečí, sprevádzame ich v náročných situáciách, aby ich vedeli riešiť. Prichádzame za rodičmi a učíme ich dôvere v seba a v ich deti. Nikdy to nie je jednoduché, no výsledok vždy presvedčí.

Keď pomoc rodine nestačí...

Sú však aj chvíle, keď naša pomoc nestačí. Keď zdroje rodiny sú úplne vyčerpané a dieťa prestáva byť v bezpečí. Vtedy mobilizujeme druhú časť nášho tímu a hľadáme, kto takýchto rodičov nahradí. Našťastie, čoraz častejšie sa na nás obracajú ľudia, ktorí v sebe našli silu a doma miesto pre deti. Pripravujeme ich na cestu náhradnej rodiny, cestu, keď svoj domov a svoje srdce otvoria zranenému dieťaťu a ponúknu mu vzťah, ktorý lieči. Na prvý pohľad jednoduchá cesta má v sebe mnoho úskalí, sklamania, zranenia, nepoznanie, skúšky a testovanie. Aj tu je potrebná pomoc a podpora, služby a sprevádzanie. A tak znovu hľadáme, hľadáme, čo posilní, aby deti mali rodičov, aby existovali.

Atypický pár

Sedeli u nás v konzultačke, pretože chceli byť náhradnými rodičmi. Obaja opatrne reagovali, pani utiahnutá, vystrašená, čakala, čo bude.

Ona Rómka, on „biely“. Ona moletná, bezzubá, tichá. On rozhľadený v niektorých oblastiach, vzťahovačný, správaním zvláštny. Ona staršia, on mladší. Ona kresťanka, on taoista. Ona jednoduchšia, on komplikovaný.

Pokúšali sa po druhýkrát o prípravu na náhradnú rodinnú starostlivosť a zapísanie do zoznamu žiadateľov o dieťa. Prvýkrát ich „inakosť“ iných odstrašila. Pravdupovediac, potrápila i nás. Dlho sme nevedeli, čo s nimi. Vnímali sme jeho zvláštnosti a jej submisivitu, ktoré nás zastavovali. S odstupom času, pretože táto príprava trvala dlho, sme začali vnímať krásu ich mentalít, ich prepojenú vzťahovú tolerantnosť, ako aj nezrelosť v pozadí jeho prejavov a zvlášť, čo nás veľmi tešilo, jej na prvý pohľad skrytú osobnostnú vyzretosť, vnútornú silu a rozhodnosť. Čas, ktorý sme im v príprave venovali, a situácie, ktoré sme s nimi zažili, nám umožnili spoznať ich. Vybudovali sme si vzťah, ktorý nám pomohol rozpliesť naše rozporuplné pocity a ktorý nás utvrdil v rozhodnutí pomôcť im byť rodičmi.

Vzhľadom na „strastiplný“ proces, ktorým sme si s nimi prešli, sme sa rozhodli pomôcť im nájsť vhodné dieťa aj ich sprevádzať pri samotných prvých kontaktoch/interakciách s dieťaťom. A urobili sme dobre. Ani sme netušili, že ich bude musieť byť toľko, práve kvôli pocitom, ktoré ako pár vzbudzujú v iných.

Vytrpeli si, teda i my s nimi, niekoľko doslova nepríjemných až bolestivých stretnutí so zamestnancami jedného detského domova či úradníčkami úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, lebo nespĺňali ich predstavu náhradných rodičov.

Našli sa

A dnes? Sú nakontaktovaní na malé rómske dievčatko, o ktoré nik nejavil záujem. Majú ho od októbra 2016 na opakovaných hosťovských pobytoch a sprevádzali sme ich ešte v decembri na stretnutia/interakcie do detského domova. Koncom roka sme im pomohli spísať návrh na súd na zverenie dieťatka do pestúnskej starostlivosti. S náhradnou mamou sme

v podpornom kontakte, t. č. prevažne v telefonickom – preberáme síce teraz častejšie sociálnoprávne veci a nároky v rámci pestúnskej starostlivosti, aby tomu rozumela, ale vždy sa zaujímame o to, ako sa majú. Spočiatku sme vždy komunikovali s jej manželom, lebo pani Johana (meno bolo pre ochranu klientov zmenené) bola ako Rómka nesvoja v kontakte s nami bielymi. Ale za tých dva a pol roka, odkedy kráčame s nimi, sme si ju získali. Komunikuje otvorene a úprimne, už sa nebojí, prebrala aj iniciatívu. Ona rokuje i s nami, i s úradmi. Rozhovor s ňou je zaujímavý, to, ako pomenúva a opisuje svoje prežívanie i svoje obavy a tiež matersky, citlivo vníma prejavy i pokroky svojej prijatej dcérky. Je až neuveriteľné, aké zmeny v nej samej naša viera v jej sily dokázala. Verí nám, pretože my veríme v ňu. Malé dievčatko, malá Margarétka sa na ňu pripútava. A pani Johana robí všetko preto, aby sa pripútavanie prehlbovalo.

Dobre, že to nevzdali

Niekedy si pomyslíme, že keby sme sa na začiatku zľakli svojich pocitov a nepopasovali sa s nimi či neskôr ustúpili agresívnemu a bojazlivému okoliu, nemala by dieťa. A malá Margarétka by nemala mamu. Nevideli by sme ich obe spolu šťastné a usmievavé a nepočuli by sme pani Johanu povedať: ***„Mám zvláštny pocit – tomuto dievčatku budem mamou!“*** *(to bola jedna z jej prvých viet)* ***„Mám ju rada, bola mi súdená, patrí ku mne a ja ku nej. Je to hravé, radostné byť s ňou, život sa mi zmenil, mám, máme pre koho žiť.“***

Rodina pani Johany a ich malá Margarétka majú pred sebou dlhú cestu... Rovnako ako aj iné rodiny a my sme radi, že ich môžeme sprevádzať. A tak je dnes Margarétka dieťaťom dvoch rodín.

Situácia náhradnej rodiny:

- Náhradná rodina preberá každodennú starostlivosť a rodičovskú rolu pre dieťa, ktoré nie je jej vlastným.
- Náhradní rodičia sa musia o dieťa „deliť“ s jeho biologickými rodičmi.
- Kontakty s biologickou rodinou sú pre dieťa a jeho identitu veľmi dôležité. Náhradní rodičia musia túto skutočnosť akceptovať a podporovať.
- Čo si myslia a čo cítia náhradní rodičia voči biologickým rodičom dieťaťa, ovplyvňuje dieťa, jeho vedomie seba, rovnako ako jeho identitu.
- Náhradná rodina je konfrontovaná so správaním a činmi biologickej rodiny.
- Náhradní rodičia chcú dieťaťu poskytnúť ochranu a oporu, nevedia však, ako dlho u nich dieťa zotrvá.
- Od náhradných rodičov sa očakáva, že dokážu kedykoľvek podstúpiť odpútanie od dieťaťa.
- Náhradní rodičia sú zodpovední za dostatočnosť a primeranosť informácií o minulosti a pôvode dieťaťa.

Situácia detí v náhradnej rodine:

- Deti v náhradnej rodinnej starostlivosti sú deťmi dvoch rodín, ktoré spravidla žijú v dvoch rozdielnych svetoch. Dieťa si do náhradnej rodiny prináša skúsenosť, ktorú potrebuje do života v náhradnej rodine integrovať.
- Dieťa prichádzajúce do náhradnej rodiny sa musí odpútať od predošlých vzťahov a pokúsiť sa vytvoriť nové väzby.
- Očakávania a želania oboch rodín dieťa intenzívne vníma.
- Dieťa zažíva možnú neistotu, konkurenciu a nejednotnosť oboch rodín.
- Podľa nastavenia náhradných rodičov a zážitkov z biologickej rodiny si dieťa vytvára obraz o svojom pôvode a o sebe samom.
- Bez kontaktu s biologickou rodinou dieťa nevie skorigovať svoju predstavu.

Situácia biologických rodičov:

- Ak je dieťa umiestnené do náhradnej rodinnej starostlivosti, znamená to pre biologických rodičov oddelenie.
- Majú síce dieťa, ale nemôžu ho mať pri sebe.
- Rola rodičov bez dieťaťa sa v našej spoločnosti vníma viac negatívne.
- Biologickí rodičia sa občas cítia ako zradcovia.
- Majú strach, že sa ich dieťa príliš silno pripúta k novej rodine a oni ho stratia.
- Biologickí rodičia zažívajú blízky vzťah svojho dieťaťa k náhradnej rodine.
- Náhradným rodičom pripisujú zodpovednosť za zmenu vzťahu dieťaťa k nim ako rodičom.
- Náhradných rodičov vnímajú ako nerovnocennú konkurenciu.

Biologickí a náhradní rodičia žijú v dvoch rozličných svetoch. Nebyť dieťaťa, možno by sa nikdy nestretli. Tento kontakt nevyhnutne vyžaduje pochopenie, otvorenosť a toleranciu. Pozitívny kontakt biologickej a náhradnej rodiny umožní dieťaťu čo najšetrnejšie zvládnuť situáciu, v ktorej sa ocitlo.

Deti dvoch rodín si zaslúžia ochranu. V rámci zákona o sociálnoprávnej ochrane detí je jedným z významných prvkov ochrany aj náhradná rodinná starostlivosť. Prijatím zákona v roku 2005 sa zintenzívnila snaha pomáhať deťom v ich náročných životných situáciách prorodinnými modelmi starostlivosti. Podľa princípu subsidiarity je to primárne pomoc a podpora dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí, no ak to nestačí, nastupuje aktivácia prostredia náhradnej rodiny. Tieto rodiny musia byť vhodne vybraté, pretože sa stávajú druhou, zástupnou rodinou s náročnými úlohami tak voči dieťaťu, ako aj voči jeho pôvodnej rodine a na túto úlohu musia byť starostlivo pripravené.

Aj preto si deti dvoch rodín zaslúžia ochranu a my ju robíme s nimi!

LITERATÚRA

Winnicott, D.: The Piggle: An Account of the Psychoanalytic Treatment of a Little Girl. London: Hogarth Press, 197, ISBN 0-140-1466-79.

Zákon č. 305/2005 Z. z. v platnom znení o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele

Interné materiály Návrat, o. z.

Príklady dobrej praxe

PhDr. Anna Mondoková, Zemplínske osvetové stredisko, Michalovce

Súčasná doba, v ktorej žijeme, je neprehľadná, často nezrozumiteľná, plná závažných ekonomických a technických zmien a sociálnych problémov. V zmysle civilizačných vĺn môžeme dnešnú spoločnosť nazývať znalostnou, vedomostnou alebo informačnou spoločnosťou. Aj táto postmoderná spoločnosť však musí mať svoje pravidlá a normy.

Pri prevencii sociálnopatologických javov nezabúdame ani na vplyv globálnych zmien prinášajúcich sociálnu exklúziu a nový diapazón sociálnopatologických javov. Zemplínske osvetové stredisko vo svojej činnosti napĺňa ciele sociálnej prevencie vlastnými projektovými zámermi a sprostredkovanie aj spoluprácou s občianskymi združeniami a neziskovými organizáciami.

V roku 2017 sme vo svojich výchovno-vzdelávacích podujatiach napĺňali zámery **Koncepcie boja proti extrémizmu** projektom Gila Fatranová – spomienková slávnosť s workshopom pri príležitosti Pamätného dňa obetí holokaustu a rasového násilia. Predstavili sme osobnosť Gily Fatranovej, ktorá je svetovo uznávanou odborníčkou, pedagogicky pôsobila na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme a jej výskumná činnosť je zameraná na antisemitizmus na Slovensku. Ide o výraznú a uznávanú historičku holokaustu, rodáčku z Michaloviec, ktorá sústredila množstvo dokumentov týkajúcich sa holokaustu slovenských Židov pre archív Jad Vašem. Jej dielo Boj o prežitie je významným príspevkom v boji proti extrémizmu a akýmkoľvek formám rasovej neznášanlivosti. Holokaust v Michalovciach priblížila aj výstava s workshopom v priestoroch galérie Zemplínskeho osvetového strediska. Zároveň sme spracovali informačné materiály Gila Fatranová a jej boj o prežitie, Holokaust v Michalovciach a Vývoj protižidovského zákonodarstva v prvej SR.

Na gymnáziách v Michalovciach sa uskutočnili prednášky Ľavicový a pravicový extrémizmus a Salafistický džihádizmus Islamského štátu, ktoré obsahovo zachytili vývoj extrémistických hnutí v Európe, ale aj na Blízkom Východe.

Projekt Nezávislý život – šírenie pozitívnych správ podporil osvojovanie kritického myslenia a sebareflexie a v čo najväčšej miere aj rozvoj integrity osobností. Snažíme sa o zmenu optiky uvažovania celej spoločnosti. Projektom pripomíname konkrétne obsah ľudskoprávnych dokumentov a združujeme širokú škálu klientov rôznych znevýhodnení. Projekt bol venovaný aj klientom občianskeho združenia Integra v Michalovciach. Toto občianske združenie získalo vedomosti o systéme komunitnej starostlivosti v Linzi a Görlitzi v Nemecku. S nemeckými partnermi vypracovali projekt Reintegrácia psychosociálne postihnutých do spoločnosti. Občianske združenie Integra získalo tieto ocenenia: Cena Nadácie Orange za rok 2014, Cena Ligy za duševné zdravie SR a WHO za prínos pre duševné zdravie, Cena primátora mesta Michalovce, Cena predsedu Košického samosprávneho kraja, Cena Nadácie Socia, Cena ministra zdravotníctva SR, Cena Ligy za duševné zdravie.

Pripravili sme kurz písanej žurnalistiky, kurz prezentačných zručností a kurz komunikatívnych zručností, do ktorých sme zapojili klientov z DSS Harmónia v Strážskom, z DSS v Rakovci nad Ondavou, z občianskeho združenia Integra a zo Slovenskej humanitnej rady v Michalovciach. Ľudia z týchto komunít vo vlastných príbehoch priblížili krízu, keď sa ocitli na okraji spoločnosti aj pre závislostné správanie. V rokoch 2000 – 2001 Svetová psychiatrická asociácia vyzvala občianske združenie Integra zapojiť sa do programu prekonávania stigmy a diskriminácie pri liečbe závislostí a iných duševných chorôb. V spolupráci s týmto občianskym združením sa realizoval aj cyklus prednášok Podoby duše pri príležitosti **Dňa duševného zdravia**.

Aktívne sme spolupracovali aj s občianskym združením Pomoc rodine. Pri príležitosti Medzinárodného dňa boja proti násiliu páchanému na ženách sme participovali na celoslovenskej kampani **16 dní aktivizmu proti násiliu páchanému na ženách**.

Významným prvkom sociálnej prevencie boli aj projekty neformálneho vzdelávania znevýhodnených skupín obyvateľstva ako nástroja prekonávania **exklúzie a diskriminácie**. Tieto projekty presadzovali demokratické hodnoty a základné ľudské práva, sociálnu inklúziu a nediskrimináciu.

Projekt Čo chcel Bahram V. od Šankala bol určený pre r**ómske deti z osád** v okrese Michalovce. Prostredníctvom tohto neformálneho vzdelávania sme deťom čiastočne priblížili dejiny, ako aj najpravdepodobnejšie hypotézy o exode Rómov z Indie, ich pohnuté osudy v Európe, diskrimináciu a život v marginalizovaných skupinách. Silné, sugestívne a fascinujúce rómske príbehy ukázali, že hodnota človeka je rovnaká bez rozdielu pleti. Projektom sme aktívne prispeli aj k **prevencii zneužívania psychoaktívnych látok priamo v rómskych osadách**. Projekt predstavil primárnu prevenciu látkových závislostí a podporil rozvoj ďalších programov pre rómske deti a mládež. Stal sa nástrojom pri vlastnom sebapoznaní a nachádzaní identity, ktoré sú protektívnymi prvkami pri zneužívaní psychoaktívnych látok. **Projektom Dajme im šancu** sme vytvorili priestor na ponuku a realizáciu neformálneho vzdelávania v oblasti zdravého životného štýlu.

Ďalším z projektov, ktorý napĺňa zámery celoštátnej ochrany a rozvoja ľudských práv v nadväznosti na Dohovor OSN o právach ľudí so zdravotným postihnutým je Srdce ako dar. Tento projekt vysoko prevyšuje bežné produkty kultúrnej tvorby a prináša nové informácie o živote osôb so zdravotným postihnutím alebo iným znevýhodnením z krízových centier, detských domovov, internátnych škôl a DSS.

Všetky projekty neformálneho vzdelávania plnili úlohu protektívneho činiteľa pri vzniku závislosti a stali sa nástrojom nediskriminácie, prístupnosti a inklúzie do spoločnosti. Zvyšovali sme úroveň

právneho vedomia klientov a konkretizovali článok 9 dohovoru OSN.

Významnou oblasťou na poli primárnej, sekundárnej, ale aj terciárnej prevencie je spolupráca s **občianskym združením No more stigma Slovensko**, ktoré sa významnou mierou podieľa na destigmatizácii klientov s rôznymi druhmi závislostí. Diskriminácia ľudí s duševnou stigmou a akékoľvek nevhodné správanie k ním v dôsledku prekonávania závislostí je sociálnou stigmou, ktorú si ľudia zvnútorňujú a považujú sa následne za menejcenných (internalizovaná stigma). Zároveň sa združenie snaží o globálne destigmatizačné pôsobenie na Slovensku.

V spolupráci s Okresným riaditeľstvom Policajného zboru sme realizovali prezentácie a besedy na témy: Polícia v boji proti drogám, Trestná činnosť páchaná pod vplyvom drog, Stop šikanovaniu, IT kriminalita a Kyberšikanovanie, Kybernetické prenasledovanie, Obchodovanie s ľuďmi a Bezpečná jeseň života.

Zemplínske osvetové stredisko aj v budúcich rokoch bude v rámci sociálnej prevencie prispievať k napĺňaniu Národnej protidrogovej stratégie SR, Národného akčného plánu na prevenciu a elimináciu násilia páchaného na ženách, Národného programu rozvoja životných podmienok občanov s zdravotným postihnutím, Koncepcie boja proti extrémizmu a iných programov vlády SR.

Počúvame vás, hovorte, prosím

Neformálne vzdelávanie

Mgr. Lucia Macaláková, koordinátorka aktivít, Združenie informačných a poradenských centier mladých (ZIPCeM), Prievidza

Vytvorením bezpečného a rešpektujúceho prostredia pri vzdelávaní mladých ľudí dosiahneme nečakané úspechy. Základnými princípmi pri vedení neformálnych stretnutí sú dobrovoľnosť, nehodnotiaci prístup, rešpekt k názorom druhého, no najmä dohoda medzi lektormi a účastníkmi, že čokoľvek sa počas stretnutia povie, zostáva za zatvorenými dverami. Veľkú úlohu zohráva osobnosť lektora. V neformálnom vzdelávaní vedúci vystupuje ako partner, nie ako autorita. Nie každý si dokáže získať dôveru iných ľudí, o to viac, keď hovoríme o dospievajúcich alebo mladých dospelých.

Akokoľvek jednoducho môže vyzerať práca lektora v neformálnom vzdelávaní, vyžaduje si neustály osobnostný i profesionálny progres. Dynamika neformálnych metód a techník sa mení spolu s meniacimi sa potrebami jednotlivých skupín ľudí. Hoci sa mladí ľudia v súčasnosti skúmajú a sledujú z rôznych uhlov a prostredníctvom mnohých princípov a nástrojov, jediný prístup, ktorý bude zaručene fungovať vždy, je osobný záujem.

Od roku 2014 sa v Združení informačných a poradenských centier mladých aktívne venujeme počúvaniu mladých ľudí; trend zberu reálnych potrieb získaných priamymi aktivitami s nimi je v dnešnej dobe na vzostupe. O čo horšia je situácia v školstve, o to väčšiu nádej vkladáme do neformálneho vzdelávania.

Štruktúrovaný dialóg je nástrojom Európskej komisie, ktorý je reálne v praxi od roku 2010. Je to zložitý cyklus mnohých krokov, založený na mapovaní skutočných potrieb mladých ľudí prostredníctvom osobných výpovedí. Jeho hlavným cieľom je implementácia spracovaných odporúčaní do praxe v jednotlivých štátoch Európskej únie. Takto sa vlastne snaží zlepšovať podmienky pre život mladých ľudí a rozvoj ich potenciálu. Pre zjednodušenie uvádzam príklad, za ideálnych, priam laboratórnych podmienok v slovenskom meste: postupne sa sformovala skupina akčných mladých ľudí, ktorí sa chcú niekde stretávať. Chodiť do podnikov, kde sa nalieva alkohol, ich nebaví. Stretnú sa s ústretovou pracovníčkou centra voľného času, prípadne s učiteľkou, a tá im pomôže zrealizovať stretnutie s členmi mestského zastupiteľstva. S nimi následne môžu viesť dialóg o svojich potrebách a oni im môžu pomôcť s realizáciou. Nielenže môžu, oni aj chcú. Zistia, že majú v meste mladých ľudí, ktorí majú podnetné názory, neboja sa konať a to sa im páči. Realizujú s nimi ďalšie aktivity a medzičasom zriadia sľúbenú klubovňu. Aj toto je štruktúrovaný dialóg. Potreby mladých ľudí diskutované s ľuďmi s kompetenciami a implementované do praxe.

Realita je iná a mladí ľudia ani dospelí s kompetenciami ovplyvňovať ich život v meste často nevedia alebo necítia potrebu spolu komunikovať. Chýba obojstranná dôvera a príležitosť. A tú sme im v roku 2014 začali ponúkať na diskusných stretnutiach Vyjadri sa. Ide o dvojdňovú aktivitu s približne 15- – 20-člennou skupinou mladých ľudí. Prvý deň pracujeme len s nimi a druhý deň vyvrcholí diskusiou so zástupcami mesta, mestského zastupiteľstva či iných subjektov a inštitúcií, ktoré majú vplyv na mládež v meste. Prvý deň je dôležitý. Jednoduchými, hravými aktivitami prevedieme mladých ľudí od teórie (kým sa osmelia) do diskusie o tom, čo by chceli vo svojom meste alebo obci zmeniť. Počúvame ich. A oni rozprávajú, niekedy

FOTO: Pixabay.com

dokonca zvýšia v zápale diskusie hlas, inokedy zostávajú namiesto do tretej až do pol piatej. Nabití energiou a očakávaním si pripravia prezentácie projektov, návrhov na zlepšenie podmienok v meste. Ešte krátky vstup o tom, ako autenticky, s úctou prezentovať, a je tu diskusia. Prichádzajú naši hostia, a často nastáva zvláštna situácia. Mladí sa usmievajú a tešia na to, čo príde, a dospelí trochu s obavou, hranou suverénnosťou hľadia na ten kruh plný priamych pohľadov. Niekedy sa darí viac, niekedy menej, ale vždy sa nám podarí zanechať v meste vznikajúce iniciatívy mladých a dospelých.

Mládežnícke parlamenty, dobrovoľnícke skupiny, aktivity na ochranu životného prostredia, športové a kultúrne akcie, prepájanie skupín v komunite, kluby a priestory na neformálne stretávanie, to je len heslovitý výber z projektov, ktoré vďaka týmto aktivitám vznikli.

Slovami jednej našej 16-ročnej účastníčky z Nitry: „Nikdy by som neverila, že budem schopná takto rozprávať pred poslancami! Normálne som taká... sebavedomá!“

V priebehu rokov 2014 – 2017 sme zisťovali potreby mladých ľudí prostredníctvom 26 priamych stretnutí (konzultácií) po celom Slovensku. Zamerali sme sa na dve hlavné oblasti, jedna sa týkala potrebných zručností na výkon ideálnej práce, ktorá ich bude napĺňať, a ďalšia toho, aké podmienky by potrebovali mať v meste/obci vytvorené, aby mohli objaviť a rozvíjať svoj potenciál.

Našou cieľovou skupinou boli mladí ľudia vo veku 15 – 20 rokov, 92 % tvorili študenti stredných škôl, odborných učilíšť a gymnázií.

Z ich potrieb vyplynulo viacero odporúčaní, vo vzťahu k neformálnemu vzdelávaniu sa zameriame na jedno:

Otvorený a bezpečný priestor pre mladých ľudí: klubovne, kde by sa mladí ľudia mohli stretávať za účelom prípravy spoločných aktivít, mimo školského prostredia

Práve spoločensky diskutovaný fenomén otvorených klubov pre deti a mládež je priamym spojením s neformálnym vzdelávaním a jeho charakteristikami. Takýto priestor poskytuje mladým ľuďom bezpečné a rešpektujúce prostredie, tolerantné k ich potrebám a odlišnostiam, nesie v sebe všetky prvky nízkoprahového prístupu a hoci v ňom nutne musí byť prítomná vyškolená dospelá osoba ako dozor, je to človek rovnako s prívlastkom „neformálny“. Tento priestor mladým ľuďom poskytuje príležitosti zapájať sa do rôznych aktivít od vzdelávacích cez dobrovoľnícke až po športové alebo kultúrne akcie. Ak však nemajú o tieto aktivity záujem, klub im poskytuje útočisko s možnosťou „ničnerobenia“, ako dlho budú potrebovať. Pretože základným princípom je počúvať ich, čo práve potrebujú. Populárny, podľa skutočnej udalosti nakrútený film Summerhill o škole s demokratickým princípom vo vyučovaní hovorí o tom, že každé dieťa, ktoré na začiatku odmieta akúkoľvek formu vzdelávania a aktivity, sa po niekoľkých dňoch zapojí do vzdelávacieho procesu a prirodzene nájde spôsob, ako využiť svoj potenciál. Mladým ľuďom, ktorým vytvoríme prostredie s rešpektom, sa priblížime ľahšie a ich reakčný čas na zapájanie do aktivít bude čoraz kratší.

K vízii otvorených klubov sa blížia tak občianske združenia pracujúce s mládežou, ako aj školské zariadenia, napríklad centrá voľného času, ktoré sa progresívne transformujú na moderné centrá mládeže.

Problémom, ako obvykle, zostáva financovanie. No aj v tejto oblasti je možné využívať dnes už moderné zdroje financovania ako napríklad participatívny rozpočet samospráv, granty od nadácií či „európske granty“. A tu sa opäť vraciame k téme neformálneho vzdelávania, ktoré je viac poslaním ako zamestnaním. Jeho poskytovateľ musí byť nielen aktívnym poslucháčom s psychologickým a pedagogickým minimom, lektorom a manažérom, ale aj ekonómom, projektovým manažérom či koordinátorom aktivít v jednom.

Demokratické princípy sa občas objavia aj vo formálnom vzdelávaní. No pokiaľ to nebude samozrejmosťou, je nutné sprostredkovávať tieto hodnoty práve prostredníctvom neformálneho vzdelávania.

LITERATÚRA

Macaláková, L., (2017): Správa o konzultáciách v rámci štruktúrovaného dialógu na národnej úrovni: realizácia projektu „Zmeň seba – zmeníš svet“, Za jedno lano – Mladí môžu meniť politiku, Združenie informačných a poradenských centier mladých, dostupné na internete: http://icm.sk/subory/Zme%C5%88_seba__zmen%C3%AD%C5%A1_svet__VYSTUPY_PROJEKTU.pdf

Ondrušek, D., Potočková, D, Hipš, J. (2007): O výchove k tolerancii hrou, dostupné na internete: https://www.pdcs.sk/sk/publikacie/vychova-k-tolerancii-hrou.html

Fudaly, P., Lenčo, P., (2008): Neformálne vzdelávanie detí a mládeže, dostupné na internete: https://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/prieskumy/publikacia_fudaly_lenco.pdf

Piovarčiová, T., Halašová, D. (2014): Inovačný prístup k profesionalizácii práce s deťmi, Nadácia pre deti Slovenska, dostupné na internete: http://www.skola21.sk/public/files/kniznica/spolupraca/Inovacny_pristup_k_profesionalizacii_prace_s_detmi.pdf

Neill, A. S. (1960). Summerhill: A radical approach to child rearing. Oxford, England: Hart.

Národné osvetové centrum

vás pozýva na seminár

Prevencia vybraných sociálnopatologických javov

15. – 16. marca 2018, Zemplínske osvetové stredisko v Michalovciach

15. 3. 2018 (štvrtok)

8.30 – 9.30 Registrácia účastníkov
9.30 – 9.45 Otvorenie
9.45 – 11.15 Medzinárodná štúdia Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) – vybrané zistenia o zdraví školákov
Mgr. Laura Urbanová a Mgr. Jana Holubčíková, PhD., Ústav psychológie zdravia, Lekárska fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika, Košice
11.15 – 11.30 Prestávka
11.30 – 13.00 Násilie páchané na ženách – fakty a mýty
Mgr. Martina Bamburáková, Pomoc rodine, o. z., Michalovce
13.00 – 14.00 Obed
14.00 – 15.30 Starší ľudia ako obete násilia, zneužívania a týrania
Ľubica Gálisová, Fórum pre pomoc starším – národná sieť, Prievidza
15.30 – 15.45 Prestávka
15.45 – 17.15 Terapeutická a sociálna pomoc zdravotne znevýhodneným klientom
Mgr. Beáta Horváthová, Psychosociálne centrum, Košice
17.15 – 18.15 Večera
18.30 – 21.00 Prezentácia kultúrno-osvetovej činnosti
RNDr. Zdeňek Komárek, Hvezdáreň v Michalovciach

16. 3. 2018 (piatok)

8.30 – 10.00 Robíme ochranu s deťmi
Mgr. Alena Molčanová, Centrum Návrat, Prešov
10.00 – 10.15 Prestávka
10.15 – 11.30 Destigmatizácia pri liečbe závislostí
MUDr. Matúš Virčík, No more stigma Slovensko, o. z.
11.30 – 12.00 Sociálna prevencia v činnosti Zemplínskeho osvetového strediska v Michalovciach
PhDr. Anna Mondoková a Mgr. Mária Tkáčová
12.00 – 13.00 Obed
13.00 – 14.00 Činnosť Zemplínskeho osvetového strediska
Mgr. Eva Raffayová
14.00 – 15.30 Výmena skúseností, príklady dobrej praxe
15.30 – 16.00 Zhodnotenie a záver

Zmena programu vyhradená organizátormi odborného seminára.

SOCIÁLNA PREVENCIA

/ odborný časopis / ročník 13 / č. 1/2018

Riziká a ohrozenia internetu a iné nežiaduce sociálne a sociálnopatologické javy

ISSN 1336-9679
EV 4957/14

Časopis je indexovaný v Bibliographia medica Slovaca a zaradený do citačnej databázy CiBaMed.

Vydavateľ: Národné osvetové centrum
Nám. SNP 12, 812 34 Bratislava
IČO: 00164615
Periodicita: 2x ročne
Zostavovateľka a odborná redaktorka: PhDr. Ingrid Hupková, PhD.
Recenzoval: prof. PhDr. ThDr. Andrej Mátel, PhD.
Jazyková redaktorka: PhDr. Katarína Vrablicová
Vedúca vydania: Zuzana Račková
Tlač: Tlačiareň J+K, s. r. o., Nemšová
Za obsahovú stránku publikovaných príspevkov zodpovedajú autori.

Dátum vydania: marec 2018
Náklad: 300 ks

Nepredajné.